

2011 Yazında Orta Doğu'yu Düşünürken

Oktar Türel*

Özet

Bu yazı, tanıtıcı Giriş Bölümü ile bunu izleyen beş bölümden oluşmaktadır. İkinci Bölüm'de Orta Doğu için 1873-2010 dönemini kapsayan özlü bir tarihsel arka plan sunulmaktadır. Üçüncü Bölüm'de Mısır, Tunus, Libya ve Suriye'de 2011'in ilk sekiz ayında yaşanan ayaklanma ve çatışmaların üzerinde yükseldiği toplumsal/siyasal taban ve geçtiği aşamalar irdelenmektedir. Uluslararası sistemin hegemonik gücü ABD'nin 2000'li yıllarda Orta Doğu'daki gelişmeleri nasıl bir süreklilik içinde algıladığı ve yönlendirmeye çalıştığı ("düzen içinde dönüşüm"), Dördüncü Bölüm'ün konusudur. Beşinci Bölüm, günümüz Orta Doğu'sundaki İslamcı siyasal hareketlerin en etkili ve yaygın olan Müslüman Kardeşler üzerindeki saptama ve değerlendirmelere ayrılmış, Müslüman Kardeşler'in bölgesel vizyonu ile emperyalizmin neoliberal küresel vizyonu arasındaki uzlaşma olasılıkları sorgulanmıştır. Altıncı (ve son) Bölüm'de ise gelecek öngörülerine yer verilmekte, Orta Doğu'daki halk hareketlerinin bugünkü zemini üzerinde özgürlükçü ve çoğulcu demokratik rejimlerin yeşerme olasılığının düşüklüğüne işaret edilmektedir. Türkiye'ye yakıştırılan "Orta Doğu'ya Rol Modeli"nin ne denli anlamlı ve gerçekçi olduğu da bu bölümde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Arap hareketleri, Arap isyanı, Arap Baharı, ABD politikası, Müslüman Kardeşler, Türkiye modeli

Considering the Middle East in the Summer of 2011

Abstract

This paper is made up of six sections. Following the introductory first section, a brief historical survey of the Middle East covering the period 1873-2010 is presented in the second. In the third section, the revolts and clashes of 2011 in four Arab countries (i.e. Egypt, Tunisia, Libya and Syria) are reviewed, due attention being paid to distinct socio-political features of the four countries concerned. The main issues taken up in the fourth section are the perceptions on the Middle East by the United States in the 2000s as a hegemonic power, and her strategies towards the region which have exhibited a certain degree of continuity in the past decade, aiming an "orderly transition". The fifth section is devoted to observations and assessments on the Muslim Brothers, which seems to be the most influential and extensive Islamic political movement in the Middle East at present. The possibilities of a convergence between the regional vision of this movement and the neoliberal worldview are also examined. The sixth section concludes the paper by offering some predictions for the foreseeable future, and there it is argued that in view of the existing weaknesses of popular movements across the region, chances are rather low for the establishment of libertarian and pluralistic democracies. The relevance of suggesting Turkey as a "role model" for the Arab Middle East is questioned in this section as well.

Key Words: The Middle East, Arab riots Arab Revolt, Arab Spring, U.S. policy, Muslim Brotherhood, Turkey's role

* Prof. Dr., ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi. Yazar bu denemeye bilgi ve veri desteği sağlayan meslektaşları Prof. Dr. Mustafa Türkeş (ODTÜ), Doç. Dr. Fatih Tayfur (ODTÜ), Dr. Serdar Şahinkaya (SBF) ve Arş. Gör. Demir Demiröz (ODTÜ) ile nihai metnin üretimine emek veren Ergün Altuntaş'a (TSBD) teşekkür borçludur. Nihai metinde giderilememiş yanlışlık ve eksikliklerin sorumluluğu yazara aittir.

Giriş

Ocak 2011’de Tunus’ta başlayan ve birkaç ayda Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki pek çok Arap ülkesine yayılarak bu ülkelerin siyasal rejimlerini temelinden sarsan toplumsal çalkantılar, bölgeye özel ilgi duysun ya da duymasın, tüm sosyal bilimcilerin görmeden geçemeyecekleri önemde tarihsel bir “kırılma”yı, ya da “deprem”i simgeliyor¹. Yaşanan olaylar dizisinin uluslararası ilişkiler uzmanlık alanını aşan boyutları, bu satırların iktisatçı yazarını Orta Doğu’yu dikkat ve titizlikle düşünmeye yöneltti. Bu mütevazı (ve bir anlamda, amatörce) deneme, böyle bir düşünme çabasının ürünü. Dileğimiz, ürünün okurlar için yararlı olmasıdır. Yazıyı makul sınırlar içinde tutabilmek için, ilgimizi Arap dünyası ile sınırlı tuttuk. Aksi zikredilmedikçe bundan böyle “Orta Doğu” deyimini ile Kuzey Afrika’nın batı ucundan başlayan ve Basra Körfezi’nde biten coğrafyayı kastediyoruz. Arızı atıflar dışında bölgenin iki önemli ülkesi Türkiye ve İran’ı inceleme dışında bırakıyoruz. Benzer biçimde, “deprem”in “merkez”i ile onun yakınında yer almayan ülkeler de, genellikle, ilgi alanımızın dışında kaldı. Dolayısıyla aşağıda izlenecek anlatı Tunus, Mısır, Libya ve Suriye üzerinde yoğunlaşıyor.

Yazı, kısa ve tanıtıcı Giriş’i izleyen beş bölümden oluşmaktadır. İkinci Bölüm Orta Doğu’ya, 1870’lerin ortalarına kadar uzanan, kısa bir tarihsel gezintidir. Bu gezintide dört evre üzerinde duracağız. Birinci evre (1873–1914), salt dünya ekonomisi ve siyasetinde yeni bir konjonktürü sergilediği için değil, bölgenin iki büyük ekonomisinde (yani Osmanlı İmparatorluğu ve Mısır’da) bu tarih dilimiyle örtüşen mali kriz ve ekonomik / siyasal bağımlılık süreçleri nedeniyle de önem taşır. Daha sonraki üç evre, sırasıyla İki Dünya Savaşı ve savaşlar arası dönem (1914–45), Keynesgil Altın Çağ (1945–73) ve Neoliberal Yeniden Yapılanma (1973-...) olarak dönemleştirilmiştir. Okurun İkinci Bölüm’de her dört evrenin günümüze miras bıraktığı kalıntıları kolaylıkla izleyebileceğini umuyoruz. Üçüncü Bölüm, yukarıda zikredilen dört Arap ülkesinde 2011’in ilk sekiz ayında izlenen ayaklanma ve çatışmaları ele alıyor. “Zincirleme reaksiyon”u başlatan Tunus ve onu izleyen Mısır’daki kıyam ile, bu reaksiyondan etkilenmekle birlikte, kendilerini epey farklı nedenlerle siyasal kriz ve çatışma ortamında bulan Libya ve Suriye’deki gelişmeleri ayrı bağlamlarda incelemenin gerekli olduğu kanısındayız.

Üçüncü Bölüm’deki değerlendirmelerimizde (erişebildiğimiz bilgiler ölçüsünde) ayaklanma ve çatışmaların nasıl bir toplumsal / sınıfsal taban üzerinde yükseldiğini ve bugüne dek hangi aşamalardan geçtiğini kısaca belirtmeye ve “güncel”in seline kapılmamaya özen göstereceğiz. Öte yandan, Libya’daki

¹ Söz konusu “kırılma”yı bir devrim, ya da “Arap halklarının baharı” olarak nitelemekten niye kaçındığımız, yazının ilerideki bölümlerinde daha iyi anlaşılacaktır.

ayaklanma ve silahlı çatışmaların ardından Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi (GK)'nin Mart - Nisan 2011'de aldığı 1970 ve 1973 Sayılı Kararlar'la şiddeti önleme ve sivil halkı koruma gerekçesi ile egemen ülkelerin iç işlerine karışmanın yeni adımları atılmıştır. Daha önce parçalanma sürecindeki Yugoslavya ve iç savaşlar yaşayan bazı Afrika ülkeleri için alınan müdahale kararlarının uzantısı sayılabilecek 1970 ve 1973 Sayılı Kararlar, hiç kuşkusuz, gelecekte uluslararası güç merkezlerinin benzer müdahaleleri için emsal oluşturacaktır.

Dördüncü Bölüm'ün konusu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin 2000'li yıllarda Orta Doğu'daki gelişmeleri nasıl algıladığı ve nasıl yönlendirmeye çalıştığıdır. Orta Doğu coğrafyası üzerinde siyasal hesap ve tasarımları olan çeşitli uluslararası güç merkezlerinden söz edilebilir; ancak tarihsel ve konjonktürel nedenlerle bu bağlamda kilit önem taşıyan ülke ABD'dir. Avrupa Birliği (AB) olaylara "müdahil" olmakla birlikte, olayları arzu ettiği doğrultulara kendi iradesiyle yönlendirebilecek siyasal ve askeri manivelalara sahip görünmemektedir. Diğer iki önemli aktör, Çin ve Rusya için de benzer durum söz konusudur. Arap Birliği ise büyük bir vizyon eksikliği sergilemektedir. Bu durum saptaması, bizi ABD'nin son on yılda ve özellikle 2003 Irak Savaşı'ndan ve Saddam rejiminin devrilmesinden sonra ABD'nin bölge politikalarının nasıl biçimlendiğini incelemeye götürmüştür. Dördüncü Bölüm'de gözden geçireceğimiz belgeler ve sorumlu yöneticilerin beyanları önünde, ABD'nin bölgeye bakışının 2003'ten sonra radikal tutum değişiklikleri yerine belirli bir süreklilik gösterdiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. "Düzen içinde dönüşüm" (orderly transition) bu sürekliliği ifade eden bir slogan olarak da algılanabilir.

Beşinci Bölüm, Orta Doğu'daki İslamcı siyasal hareketler içinde en etkilisi ve yaygını olan Müslüman Kardeşler (MK) üzerindeki saptama ve değerlendirmelere ayrılmıştır. Örgütlülük ve siyasal gücü seferber edebilme kapasitesinin iktidar mücadelesinde temel belirleyiciler olduğu düşünülürse, bu hareketin yakın gelecekteki Orta Doğu biçimlenmesinde önemli bir rol oynayabileceği açıktır. Retorikten soyutlandığında, MK'nın küresel ve bölgesel vizyonu ile emperyalizmin neoliberal vizyonu (yani Orta Doğu ülkelerinin dünya kapitalizmine esas itibariyle enerji hammaddeleri üretiminde uzmanlaşmış biçimde eklemlenmeleri ve mal ticareti ile sermaye hareketlerini tümüyle serbestleştirmeleri) arasında işleyebilir uzlaşmalar kurmak imkânsız görünmemektedir.

Altıncı (ve son) Bölüm'de geleceğe ilişkin bazı öngörülere yer verilmektedir. Dünya sisteminde bugün varolan güç dengeleri veri alındığında ve Orta Doğu'daki halk hareketlerinin devlet ve toplumun demokratikleşmesi, uluslararası ilişkilerde anti-emperyalist bir tavır alınması ve kapsamlı toplumsal reformların

gerçekleştirilmesi için yeterince güçlü ve birleşik olmadıkları hesaba katıldığında yakın geleceğin sunacağı opsiyonların epey sınırlı olduğu anlaşılacaktır. Ancak bu durum, Orta Doğu’da bir anakronizme dönüşmüş olan Suudi Krallığı ve müttefikleriyle El-Kaide benzeri örgütlerin görece güç yitirmesine ve MK etkisinde bir Sünni İslam Bölgesinin adım adım biçimlenmesine engel değildir. Ne var ki, böyle bir zemin üzerinde temel insan hak ve özgürlüklerine dayalı, çoğulcu demokratik rejimlerin yeşermesi kanımızca çok zayıf bir olasılıktır.

Altıncı Bölüm’de ele alınan bir diğer konu ise bazı uluslararası çevrelerde ve medyada Türkiye’ye yakıştırılmaya çalışılan “rol modelliği”dir. Kimi öğeleri (örneğin AKP iktidarında Türkiye’nin uluslararası ekonomi ile eklemlenme tarzı ve hegemonik tercihlere nihai kertede ters düşmeyen uluslararası siyaseti) itibarıyla ilk bakışta çekici görünen bu tasarımın çeşitli yanlısamlarla yüklü olduğu bu bölümde vurgulanmaktadır.

Orta Doğu’da Kısa Bir Tarihsel Gezinti

1873–1914 Dönemi

Önce Kıta Avrupası’nda başlayan ve sonra dünyaya yayılan 1873 finansal krizinin yansımaları Osmanlı İmparatorluğu’nda 1875 moratoryumuna ve biçimsel olarak imparatorluğa bağlı, ama otonom Mısır’da mali kontrolün Batılı güçlerin eline geçmesine yol açmıştı. Finansal krizi izleyen yıllarda gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki durgunluk 1890’ların ortalarına kadar sürdü; bu dönemde kapitalizmin “merkez” ve “çevre”si arasındaki ekonomik işbölümü (merkezin sınai ürünler, çevrenin tarımsal ürünler ve hammaddeler üretiminde uzmanlaşması) kökleşmeye başladı ve bu işbölümü sermaye akımları ile desteklendi. Orta Doğu da bu uzmanlaşma örüntüsünün dışında kalmadı.

Dünya ekonomisi 1890’ların ortalarından itibaren yeniden hızlı bir genişleme sürecine girerken, emperyalist heves ve tasarımlar da yükselmekteydi. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce tüm Kuzey Afrika Batılı sömürgeciler arasında paylaşılmış, Basra Körfezi’nde İngiliz “koruma” alanları tesis edilmiş, Hindistan yolunu kontrol edebilecek Aden, bir İngiliz üssüne dönüşmüş bulunuyordu. Emperyalist güçler için Orta Doğu bir yandan Doğu Akdeniz ve ona açılan Güney Asya’nın siyasal ve ekonomik kontrolü, öte yandan petrol ve diğer doğal kaynaklara erişim ve / veya el koyma açısından önemliydi.² Bu güçler (işgal ederek ya da etmeden) bölgeyi kontrol edebilmek için yerel egemen sınıflarla çeşitli işbirlikleri kurdular; gerici ve çağdışı kurumsal yapılar ve ideolojilerle doğrudan çatışmaya girmediler.

² Dönemin Orta Doğu ekonomisi için, çeşitli eserler yanında, Owen (1993)’e başvurulabilir.

Bu dönemin Orta Doğu'sunda emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı tepkiler, modernist ve / veya İslamcı görünüm kazandı. İncelediğimiz konu ile ilgili olarak, modernleşme ile İslam arasında bağlar kurmaya çalışan önemli kişilerden ikisi bu vesile ile anılmalıdır: 1870–1 ve 1890'larda İstanbul'da, 1871-9'da Mısır'da bulunmuş ve emperyalist saldırı ve sömürüye karşı bir savunma cephesi olarak gördüğü İslam Birliği düşüncesi için Orta Doğu ülkelerinde epey etkili bir siyasal kampanya yürütmüş olan Cemaleddin-i Afgani (1838–97) ile Afgani'nin görüşlerinden çok etkilenen ve İslamcı Modernizm'in öncüsü sayılan Muhammed Abduh (1849–1905). Türkiye'dekiler de dahil olmak üzere, 20–21. yüzyıl İslamcılarının çoğunun bu kişileri artık “düşünce önderi” saymadıkları aşığıda görülecektir.³

Modernleşme hareketinin siyasal boyutu, dönemin sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu (1908) ve İran'da (1905–11) meşrutiyet rejimlerini oluşturma amaçlı devrimlerle tezahür etti. Mısır'da meşrutî görünümde anayasal demokrasinin (gecikme ile) ortaya çıkışı, 1919'da oluşan Wafd hareketinin önderliğinde, 1923'de gerçekleşti.⁴

1914–45 Dönemi

Bu dönem, Arap Orta Doğusu için karanlık ve talihsiz bir dönem sayılmalıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap dünyasında kalan toprakları, İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldı. Anılan iki ülke, Irak ve Suriye'yi kukla hükümetler aracılığı ile yönetirken, İngiltere Filistin'deki 1938–9 ayaklanmasını bastırdı ve bu coğrafyada Siyonist bir devlet kuruluşunun önünü açtı.

3 Günümüzde Abduh'un İslamcı düşünce akımı içindeki yeri üzerinde farklı ve çelişik değerlendirmeler yapılıyor. İslam'ın yorumunda mezhep önderlerine değil, akla bağlı kalınmasını savunan, Kuran'daki inanca dair hükümlerin değişmeyeceğini, ancak toplumsal hayata ait olanların toplumsal gelişme paralelinde değişmesi gerektiğini ileri süren, “içtihat kapısı”nın açık tutulmasından yana olan Abduh, kimilerine göre “Yeni Mu'tezile”nin temsilcisi, kimilerine göre (İslam'ın ana kaynakları olarak Kuran ve Hadislere dayanmayı savunan) İbn-i Teymiyye (1263–1328)'nin izleyicisidir. Şair Mehmet Akif'in *Safahat*'ında Abduh'u takdirle andığını, Said-i Nursi'nin onu “seleflerinden” saydığını bu vesile ile kaydedelim.

4 Amin (2011), radikal sayılmayacak bir laikliğe yandaş olan Wafd'ı 1919–67 dönemindeki demokrasi / ulusal bağımsızlık / toplumsal ilerleme amaçlı hareketlerin öncülü saymaktadır. 1914'de İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanı ile birlikte (nominal olarak Osmanlı'ya bağlı) Hidiv'i tahttan indirmiş, yerine bir Mısır “sultan”ı atamıştı. 1919'da ayaklanmaya dönüşen yığınsal tepkiler sonrasında Mısır'ın “korunmuş ülke” (*protectorate*) statüsünde yönetilemeyeceğini anlayan İngiltere, 1922'de tek yanlı olarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti, Kral Fuad'ı tahta çıkardı; ancak Süveyş Kanalı ve Sudan'daki doğrudan kontrolüne ve Mısır'daki siyasal hayatı güdümlendirmeye devam etti.

Ancak bu dönemin en kritik gelişmeleri Mısır'da izlendi. İngiltere, Wafd öncülüğünde başlayan demokratik açılımın önünü kesmek ve monarşi / büyük topraklılar / varlıklı çiftçilerden oluşan gerici bloku güçlendirmek için elinden gelen her şeyi yaptı ve 1930'da 1923 Anayasası'nı yürürlükten kaldırarak diktatörlüğünü kuran Sıdkı Paşa yönetimini destekledi. İngiltere, ilerici hareketlere bir karşı - ağırlık olarak algıladığı MK hareketinin 1928'de kurulması ve yayılmasına da destek sağladı. Arap ve İslam dünyasında yeni tür bir İslamcılığı filizlendiren MK hareketini Beşinci Bölüm'de ayrıntıları ile inceleyeceğiz. Kuruluşundaki İngiliz desteğine rağmen, MK 1936 sonrasında (toplumsal duyarlılıklara uyum göstererek) İngiliz yönetimine karşı bir tutum izlemeye yöneldi.

1936'da İtalya'nın Etiyopya'yı işgal etmesi ve yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nın gerilimleri, İngiltere'yi demokratik güçlere taviz vermeye zorladı ve Wafd, İngiliz - Mısır Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yeniden iktidar oldu. Ancak, 1946'da emekçiler ve öğrencilerin protesto eylemleriyle gerilen siyasal ortam, bu eylemlerin sindirilmesinde etkili olan MK'nın desteğini alan sabık diktatör Sıdkı Paşa'yı bir kere daha "göreve" taşıdı.⁵ Bundan sonrasını aşağıdaki alt bölümde izleyeceğiz.

Keynesgil Altın Çağ, 1945-73

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasal konjonktüründe önemli değişiklikler izlendi: ABD, savaştan çok yıpranarak çıkan İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki egemen konumlarını adım adım sahiplendi; eski tarzda sömürgeciliğin artık süremeyeceği anlaşıldı ve birçoğu bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerden oluşan gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) topluluğu iki kutuplu yeni dünyada siyasal ve ekonomik manevra yeteneklerini artırdı; GOÜ'nün önemli ve etkili bir kesimi, 1955'deki Bandung Konferansı sonrasında Bağlantısızlar hareketi içinde yer aldı. Dünya siyasetinin iki kutuplu dengesine ciddi bir tehdit oluşturmamakla birlikte, Bağlantısızlar hareketi Batı ittifakı için retorikte de, eylemde de tedirgin edici idi. Bu yıllar Arap Orta Doğusu'na Mısır'daki Nasır'cılığı, Suriye ve Irak'ta etkili olan Baas hareketini getirdi. Günümüzdeki gelişmeleri anlamamıza yardımcı olmak üzere bu hareketler üzerinde durmamızda ve bu gözlem ve değerlendirmelerimize Tunus ve Libya'ya ilişkin notlar eklememizde yarar var.

2.3.1. Nasır'cılık

1948 Arap - İsrail Savaşı'nın Arapların yenilgisi ile sonuçlanmasının doğurduğu eziklik ve 1946 ayaklanmalarından bu yana süregelen gerilimler, General Necib

⁵ Mısır'la ilgili anlatı, büyük ölçüde Amin (2011)'e dayanıyor.

yönetimindeki Özgür Subaylar'ın 1952 darbesine yol açtı ve Kral Faruk iktidardan uzaklaştırıldı. Özgür Subaylar, kısa süreli bir sivil yönetim denemesinden sonra, 1953'de oluşturulan yeni Anayasa'yı da yürürlükten kaldırarak, Haziran 1953'de Mısır Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. 1954'deki ikinci bir darbe, Özgür Subaylar hareketi içindeki Albay Nasır'ı Mısır'ın yeni önderi konumuna getirdi.

Nasırcılık'ın siyasal pozisyonu, 1955 Bandung Konferansı'ndan sonra kesin biçimini aldı ve şu bileşenleri içerdi:

Anti-emperyalizm ve bunun uzantısında Arap Dünyası ve Afrika ülkelerindeki birlik oluşumlarının desteklenmesi. Mısır'ın 1958-61 döneminde Suriye ile bir araya gelerek oluşturduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti denemesi bu girişimlerden biridir.⁶

Sosyalist nitelik taşımayan, ama ilerici sayılabilecek toplumsal reformlar. Bu reformlar, toplumsal katılımı dışlar biçimde tepeden empoze edildi ve yönetildi.

Siyasal katılım ve örgütlenmenin en düşük düzeylerde tutulması (bu boşluktan en iyi yararlananlar “yeraltı”nda çalışmasını iyi bilen MK oldu).

Sömürgecilik çağından devralınan uluslararası işbölümünün reddi ve kamu kesimi önderliğinde, genişleyen orta sınıfları kayıran, ama halk yığınlarını ezdirmemeye çalışan bir sanayileşme atılımı. Ekonomik etkinlik açısından eleştirilebilecek yanları olsa da, Nasır işleyen bir ekonomik düzen kurabilmişti.

Sosyalizme çok benzememekle birlikte, bazı çevrelerin “Arap Sosyalizmi” olarak adlandırdıkları bu model, yaklaşık on yıllık süre içinde ilerici potansiyelini tüketti ve 1967 Arap - İsrail Savaşı ile ölümcül bir darbe yedi. Bu tarihten sonra Nasır, toplumda yeni ve radikal sınıf ittifakları arayışına değil, sağa (ve dolayısıyla uluslararası sermayeye) açılmaya (infitah) yöneldi. 1970'deki ölümünden sonra, ardılları Sedat (1970-81) ve Mübarek (1981-2011)'in de aynı çizgiyi sürdürdüklerine aşağıda değineceğiz.

2.3.2. Suriye ve Irak'ta Baas Hareketi

Tam adıyla Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi, 1947'de Şam'da Suriye'li aydınlar Mişel Eflak ve Salah El-Bitar tarafından kuruldu. Parti, programında Arap halklarının birliğini, Batı emperyalizminin güdüm ve müdahalesine karşı Arap

⁶ Bu girişimin başarısızlığa uğramasına rağmen, Mısır 1971'e kadar kendisini Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak adlandırmaya devam etti.

dünyasının özgürlüğünü ve sosyalizmi mezcetmeye çalışmaktaydı.⁷ Benimsediği Pan - Arap siyasal platform uyarınca diğer Arap ülkelerinde örgütlenmeye çaba harcadı ise de, Baas'ın güçlendiği ve iktidara yükselmeyi başardığı iki ülke, Suriye ve Irak oldu.

1966'da Suriye'de gerçekleşen askeri darbe, Eflak ve El-Bitar'ın parti içindeki tarihsel önderliklerini yitirdiğini de tescil ediyordu. Bu tarihten itibaren Baas'ın Suriye ve Irak kanatları birbirlerinden koparak rakip partilere dönüştüler.⁸ Ancak bu partilerin örgütlenme modeli ve diğer Arap ülkelerinde yandaş birimler oluşturma yöntemi aynı kaldı. Her iki ülkede de Baas örgütlenmesi 3-7 kişiden oluşan parti hücrelerinden başlıyor, bölüm (semt) / kısım (kent) / yerel şube (bölge) / bölge (Baas sözcüğünde ülke anlamındadır) kongresi hiyerarşisinden geçilerek "ulusal" yönetime ulaşıyordu.⁹ Belirli bir hiyerarşik kademede yatay iletişimin engellenmesi, partiyi hantallaştırmakla birlikte, yabancıların partiye sızmasını güçleştiriyor, siyasal baskı dönemlerinde partinin çökmesi de önlenmiş oluyordu.¹⁰

Bu yazı bağlamında bizi sadece Baas'ın Suriye kanadının evrimi ilgilendiriyor. Suriye'de Edib El-Şişekli askeri diktasının 1954'de devrilmesinden ve görece demokratik bir siyasal sistemin kurulmasından sonra aydınlara, küçük burjuvaziye ve emekçilere hitap edilen partiler (ve bu meyanda Baas), soylulara ve burjuvaziye daha yakın duran siyasal kümelenmelere kıyasla güç kazandılar. Baas ile Suriye Sosyal Ulusçu Partisi, Suriye Komünist Partisi ve İslamcılar arasında (bazen şiddet öğelerini de içeren) bir rekabet yaşandı. Siyasal rekabetin yoğunlaşması, Baas'ın kendi içindeki fraksiyon kavgaları ve ideoloji tartışmaları, partiyi Birleşik Arap Cumhuriyeti oluşumunu desteklemeye ve Nasır'ın Arap Sosyalist Birliği içinde erimeye götürdü.

7 Partinin sloganı "Birlik, özgürlük, sosyalizm" bu çabayı yansıtır. Eflak ve El-Bitar'ın 1930'larda Paris'te eğitim görürken ulusçu Alman düşünürü Fichte'den, Kant'çı felsefeden ve Fransız pozitivistlerinden etkilendikleri anlaşılıyor. Kurucu üyeler (ve özellikle Eflak) inanç temelli ve İslami bir yönelimin dışında, laik bir siyasal çerçeve kurmak konusunda ısrarlı idiler; bu da partinin kuruluş yıllarında Müslüman olmayan Araplar arasındaki popülerliğini artırdı. Baas'ın Suriye ve Irak'taki iktidar yıllarında tarım ve sanayi kesimlerinde kamusal mülkiyetin öncelik kazandığı örnekler bulunmakla birlikte, "Baas Sosyalizmi"nin Marksizm ve Avrupa sosyalizmi ile ortak noktaları azdı.

8 Bu rakip örgütlenmelerin Suriye kanadı "Bölgeselci" (*Kutri*), Irak kanadı ise "Ulusalcı" (*Kavmi*) olarak anılmakla birlikte, her ikisi de aynı adı (Baas) taşıdılar. Irak kanadının Arap ulusçuluğu düzleminde İran - Irak savaşını haklı çıkarmaya çalışmasına rağmen, Suriye kanadının İran'dan yana tavır alması, bu terimlerin pek de yersiz olmadığını işaretidir.

9 1966 ayrışmasından sonra iki rakip (ve daha çok etiket düzeyinde anlam taşıyan) Ulusal Yönetim oluştu.

10 Bu nedenledir ki 2003'de ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Irak Baas'ının direnme yeteneğinin yok edilmesi çok güç oldu.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961'de çözülmesinden sonra Baas çalkantılı bir yeniden örgütlenme dönemi geçirdi. 1963'de partinin Suriye kanadının askeri komitesi, bir darbe yaparak El-Bitar'ı diğer siyasi eğilimleri de barındıran Ulusal Cephe Hükümeti'ni kurmakla görevlendirdi ve Baas, kısa sürede iktidarını sağlamlaştırdı.¹¹ Ancak parti içinde önlenemeyen parçalanma ve ayrışma, kısa ömürlü bir dizi hükümetin ve anayasanın ortaya çıkması ile sonuçlandı. 1966'da Genelkurmay Başkanı Salah Cedit'in önderliğindeki radikal sol fraksiyon kanlı bir darbeye iktidara el koydu; fakat partinin başkanı Nureddin El-Atassi ve parti sekreter yardımcısı Salah Cedit'in temsil ettiği "ilerici" eğilimler ile ordu içinde daha güçlü olan ve Savunma Bakanı Hafız El-Esad'ın başını çektiği "pragmatik" yaklaşım arasındaki çatlak giderek büyüdü.¹² Çatışma 1970'de Hafız El-Esad'ın El-Atassi ve Salah Cedit'i tasfiye ederek Suriye'ye egemen olması ile son buldu; Baas'ın devlet aygıtından görece bağımsız konumu sona erdirildi ve parti, esas itibarıyla Esad rejiminin (güvenlik güçlerine dayanan) bir aracı haline dönüştürüldü. Yeni Baas yönetiminin temel yönelimine uymayı kabul eden diğer "sosyalist" partilerin de katıldığı Ulusal İlerici Cephe 1972'de kuruldu ve Hafız El-Esad, 2000'de ölünceye kadar iktidarda kaldı. Öykünün devamına Üçüncü Bölüm'de döneceğiz.

2.3.3. Tunus

1928'den beri Tunus'un ulusal kurtuluş mücadelesi içinde bulunan ve 1934'te kurduğu Yeni Düstur Partisi ile adım adım mücadelenin önderliğine yükselen Habib Bourgiba ile Fransa'nın sömürgeler politikasına köklü bir değişiklik getiren Başbakan Mendes-France'nin ulaştığı 1955 Yurtiçi Özerklik Anlaşması, Tunus'un bağımsızlığına yol açan adımdı¹³. Uzun müzakerelerden sonra, 1956'da Tunus'un bağımsızlığı, 1957'de de (monarşiye son verilerek) cumhuriyet ilan edildi. Tunus'un ilk Cumhurbaşkanı olan Bourgiba, çabalarını Tunus'u çağdaşlaştıracak reformlar (idari ve ekonomik reformlar, eğitim, medeni kanun ve kadını özgürleştirecek kanunlar, kamusal sağlık hizmetleri, ülkenin beşeri ve fiziksel altyapısı, v.b.) üzerinde yoğunlaştırdı.¹⁴ Batı kültürüyle yetişmiş ve

11 Bu darbeden kısa bir süre önce Baas'çıların Irak'ta yaptıkları (kanlı) bir darbe ile Abdülkerim Kasım yönetimi devrilmiş, başkanlığa Abdüsselam Arif gelmişti. Arif'in bazı Baas'çı subayları ve itibarsızlaşan Baas yöneticilerini tasfiyeye yönelmesinin doğurduğu tepkiler, 1968'de Ahmed Hasan El-Bekr, Saddam Hüseyin ve Salah Ömer El-Ali kliği eliyle (ve kansız bir darbeye) Baas'ı yeniden iktidara taşıdı.

12 Okurumuzun belleğinde yer bulmuş sözcüğü kullanarak Hafız ve oğlu Beşar'ın doğrusu El-Esed (Türkçe'si, Arslan) olan soyadını kısaca Esad olarak yazıyoruz. Arabi ve Farsi isimleri İngiliz telaffuzuna uygun biçimde yazmak ve okumaktan rahatsızlık duymayan medyamızın (oğul) Esed'i, Bashar Al-Assad olarak anmamasına şükretmeliyiz.

13 Türkiye'de yerleşmiş Fransız imlasını kullanıyoruz; doğrusu Bu-Rukıybe.

14 Tunus, Arap dünyasında kadınlara seçme hakkını tanıyan ilk ülkeler arasındadır (1959). Tunus'un çağdaş değerlere açıklığının erken bir örneği de 1846'da köleliği kanun dışı ilan etmesidir (İsveç'ten bir yıl önce; kaydeden: Friend (2011)).

Batı'nın değerlerini özümsemiş bir önder olarak, Soğuk Savaş yıllarında Batı yanlısı bir uluslararası politika izlemekle birlikte, Arap Birliği içinde etkili bir rol oynamaktan ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün haklı taleplerini desteklemekten uzak durmadı. “Sol” ve “devletçi” ekonomik politikalarla kısa bir buluşması olan Bourgiba 1970'lerin başlarından itibaren liberal modeli benimseyen ve özel girişim yolu ile ülkesini kalkındırmaya çalışan ilk Arap devlet adamlarından biri oldu.

2.3.4. Libya

Amin (2011)'e göre Libya halkı hiçbir zaman bir ulus olamadı. Ona göre Libya, Arap Batısı (Magrip) ile Arap Doğusu'nu (Maşrık) ayıran bir coğrafi bölge idi; Libya'nın doğusu (Sirenaika) tarihsel olarak Hellenistik, batısı (Tripolitania) Roma uygarlığının parçası idi. Bu tarihsel miras uzantısında “bölgeci” eğilimler Libya'da hep güçlü kaldı. Büyük petrol rezervleri üzerinde, arkaik ve yarı göçebe bir toplumda, çağına göre gecikmiş bir darbe ile 1970'de Kral Sunusi'yi devirerek iktidara el koyan Kaddafi'nin siyasal kariyeri iniş - çıkışlarla yürüdü. Ulusçu ve sosyalist retorikle doldurduğu Yeşil Kitap (El-Kitab-ül-Ahdar, 1975) kof bir manifestodan öteye geçmiyordu. Kaddafi, gönülden bağlı olduğu İslam Birliği / Arap Birliği / Afrika ülkelerinin birlik ve dayanışması duyarlılıklarını akılcı bir bütüne yerleştirebilecek çapta bir siyasetçi değildi. Onun 1970'lerdeki başarısı, elverişli bir uluslararası konjonktürde hızla artan petrol gelirlerini Libya ekonomisinin altyapısını inşa etmek ve halkın yaşam koşullarını iyileştirmek üzere kullanabilmesi idi. Neoliberal paradigmanın yükselişi sonrasında Kaddafi'nin başvurduğu “doğaçlama”ları aşağıda ele alacağız.

2.4. Neoliberal Yeniden Yapılanma, 1973-...

2.4.1 Uzun Vadeli Depressif Hareket

1973 sonrasındaki krizle başlayan ve orta dönemli çevrimlerdeki canlanma evrelerine rağmen uzun vadede depressif bir görüntü sergileyen dünya ekonomisinin bugünkü durumu şu altı stilize olay dizisi ile betimlenebilir:

ABD'nin hegemonik gücünün giderek aşınması ve yeni siyasal ve iktisadi güç odaklarının belirmeye başlaması. Orta Doğu ülkeleri gerileyen hegemonik gücün karşısında da, yeni uluslararası oluşumlar karşısında da zayıf ve korumasız konumdadırlar.

Doğu Avrupa Sosyalizmi'nin çöküşünün yarattığı sonuçlar. Bu çöküş Orta Doğu'nun emperyalizme karşı-ağırlıklar arayışındaki “ilerici” rejimleri için ciddi bir manevra alanı yitimine yol açmıştır.

Ticari ve finansal serbestleşme. Neoliberal model çevre ülkelerinin ticaret, kur, kambiyo, gelir ve istihdam politikalarına getirdiği kısıtlarla, bu ülkelerin “politika uzayı”nı daraltmıştır. Büyük ülkeler veya ülke blokları arasında (ilan edilmeden icra edilen) kur ve ticaret savaşları, GOÜ ekonomilerini istikrarsızlaştırmaktadır. Bu koşullar Orta Doğu’daki halk yığınlarının refahı üzerinde yıkıcı etkiler doğurmaktadır.

Sınaî gelişmenin küreselleşmesi ve yeni uluslararası işbölümü. Yukarıdaki tarihsel gezide incelediğimiz ilk iki dönemde uluslararası işbölümü “merkez”in sinaî ürünler, “çevre”nin de tarımsal ürünler ve hammaddeler üretiminde uzmanlaşmasına dayalı idi. Neoliberal çağda sanayileşme küresel ölçekte yaygınlık kazanmış, pek çok GOÜ sinaî ürün üreticisi ve ihracatçısına dönüşmüştür. Ekonomisindeki istikrarsızlığa ve uzmanlaşma örüntüsündeki yanlış tercihlere rağmen 21. yüzyılda bir sanayi ülkesi olma potansiyelini koruyan Türkiye dışında, hiçbir Orta Doğu ülkesi bu süreçte iddia sahibi olamamış, ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirememiştir.

İstihdam yetersizliği, emekçi kesimlerin ve küçük üreticilerin yoksullaşması. Son otuz yılda bu doğrultudaki gelişmeler çeşitli araştırmalarla sergilenmiş bulunuyor. Orta Doğu ülkeleri de bu olumsuz tablodan paylarını almışlardır.

Kaynak savaşları. Dünya ekonomisinin doğal kaynak kıtlıkları çağının eşliğinde bulunması, büyük ekonomik güçleri (enerji hammaddeleri başta olmak üzere) doğal kaynaklar üzerinde kontrol oluşturma çabalarına yöneltmektedir. Yeni tarzda bir sömürgecilik dalgasını haber veren bu çabalar, Orta Doğu ekonomileri için yeni bir yoksullaşma ve bağımlılık süreci anlamını taşır¹⁵.

Orta Doğu ekonomilerinin 2000’li yıllardaki görece ekonomik performansının nasıl seyrettiği, Tablo 1-3’den izlenebilmektedir. Bu yılları gelişmiş ülkelerden daha hızlı büyüyerek geçirmiş olsalar da, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde işsizlik oranları ve genç işsizlik oranları, başarılı Doğu, Güney Doğu ve Güney Asya ülkelerine kıyasla son derece yüksektir. İşin ilginç olan yanı, işsizlik oranlarının, Orta Doğu ülkelerinde son iki onyılda yaşanan demografik dönüşüme rağmen yüksekliğini korumasıdır.

2.4.2. Başarısız Siyasal Rejimler

Arap Orta Doğusu’ndaki ülkelerin tipik bir özelliği, “klasik” sömürgeciliğin biçimsel olarak tasfiye edildiği 1950’lerden bu yana “despotik” sayılabilecek rejimlerce ve çok uzun süre aynı kişi tarafından yönetilmeleridir. Suud hanedanının

¹⁵ Bkz. BSB, 2011: Bölüm 2.

çağdışı sürekliliği bir yana bırakıldığında, Libya'da Kaddafi'nin 41, Suriye'de baba ve oğul Esad'ın 41, Mısır'da Mübarek'in 30, Tunus'ta Bin Ali'nin 24, Yemen'de Salih'in 32 yıl başkanlık koltuğunu işgal etmeleri gibi örneklere dünyanın başka bölgelerinde rastlamak güçtür.¹⁶ 1990'lar ve sonrasında Latin Amerika ve Güney Doğu Asya'daki baskıcı rejimler, büyük toplumsal çalkantılarla karşılaşılardan temsili demokratik rejimlere dönüşebilmiş, ama Orta Doğu'da bu tür süreçler yaşanmamıştır.

Bu durumun yerel ve uluslararası nedenleri vardır. Yerel düzlemde, söz konusu rejimler sürdürülebilirliklerini sağlamak üzere (i) patronaj ilişkilerini ve baskıyı son kertelere kadar kullanmakta tereddüt etmemişler; (ii) Mısır ve Suriye örneklerinde olduğu gibi, güvenlik güçlerini patronaj ve çıkar ilişkileri ağına alarak rejime destek sağlamışlar; (iii) siyasal örgütlenme ve yarışma özgürlüğünü kısıtlamışlar; (iv) sivil toplum inisiyatiflerini kontrol edemedikleri takdirde, caydırmışlar; (v) nepotizmi sıradanlaştırmışlardır.¹⁷

Bu tür uygulamalar, rejimleri meşrulaştıran ulusçu / reformist duyarlılıkları etkisizleştirmiş ve toplumda itibarsızlaştırmıştır. Neoliberal çağ Orta Doğu'sunda belirli bir kalkınma perspektifi geliştirilememiş, ekonomik ve toplumsal ilerleme umutları ticaret ve finans alanlarında serbestleşme ve dışa açılmaya bağlanmıştır.

Uluslararası planda, şunu vurgulayabiliriz: ABD ve diğer Batılı ülkeler, uluslararası sermayenin çıkarlarına bir tehdit söz konusu olmadıkça Orta Doğu'nun despotlarına tahammül edebileceklerini çeşitli örnekleriyle göstermişlerdir.¹⁸ Kaldı ki, Arap Orta Doğusu'nda baskıcı rejimlerin yerlerini daha demokratik oluşumlara bırakması, eski rejimlerin itibarsızlaştırdığı antiemperyalist ve ulusçu duyarlılıkları (İsrail'e karşı tutum ve Filistin sorunu bağlamında) yeniden canlandırabilirdi.¹⁹ Ancak 2011'de Arap halklarının birbiri peşi sıra yükselen kalkışmaları, başta ABD olmak üzere dünyadaki güç merkezlerini despotik yönetimler sonrasında nasıl bir Orta Doğu ile yaşayacaklarını düşünmeye yöneltti. Bu yönelim doğrultusundaki arayış ve tasarımları Dördüncü Bölüm'de ele almak üzere şimdi dört ülkedeki ayaklanmalara daha yakından bakalım.

16 Mısır ve Libya'daki ayaklanmalarda Mübarek ve Kaddafi'nin, bir hanedan oluştururcasına, oğullarını devlet üst yönetimine hazırlamaları etkili olmuş görünüyor.

17 Latin Amerika ve Güney Doğu Asya'daki baskıcı rejimlerin de başvurduğu böylesi yöntemlerin, o bölgelerde niye daha uzun erimli sonuçlar doğurmadığı, gelişmişlik ve siyasal kültür farklılıkları ile açıklanabilir.

18 ABD'nin son ana kadar Mübarek'i feda etmekte tereddüt etmesi, Sarkozy ve Berlusconi'nin kazançlı ihaleler ve projeler uğruna Kaddafi'nin gülünç gösterilerine katlanması, dikkatli bir gazete okurunun yakın geçmişten hatırlayacağı olaylar arasındadır.

19 Arap Orta Doğusu'nda Mısır ve Fas hariç, tüm ülke sınırlarının emperyalistler tarafından çizilmiş sanal sınırlar olduğu hatırlanırsa, ülke temelli bir ulusçuluktan değil, Arap ulusçuluğundan söz edilmesi daha doğrudur.

Arap Dünyasında 2011 Ayaklanma ve Çatışmaları

Genel Gözlemler

2011’de Arap ülkelerinde yaşanan ve ciddi boyutlara ulaşan siyasal çalkantıları iki ayrı kategoride incelemek ve yorumlamak gerekir. Mısır ve Tunus birinci kategoride, Libya ve Suriye ise ikinci kategoride yer almaktadır. Bunlardan ilkinde çeşitli toplumsal sınıf ve katmanlar, yerleşik baskıcı rejimlere tepkilerini esas itibarıyla barışçı sayılabilecek sokak eylemleriyle sergilemişler ve ülkeyi “yönetilemez” duruma getirerek, rejimin devrilmesini sağlamışlardır. Eski rejimin ordusu ve diğer güvenlik birimleri, başlangıçta bu eylemleri zor kullanarak önlemeye çalışmışlar; ancak ölçsüz şiddet ve kıyıcılıktan kaçınmışlardır. Eylemcilerin dış ülkelerden destek ve müdahale talebinde bulunmadıkları da izlenmiştir.

İkinci kategoride ise biçimsel anlamda “askeri” sayılmayacak sivil, fakat silahlı gruplar, silah zoruyla mevcut rejime karşı ayaklanmışlar ve örtülü ya da açık bir biçimde, kalkışmalarına ülke dışı destekler aramışlardır. Söz konusu iktidar mücadelesini popüler sınıfların barışçıl protesto eylemleri olarak nitelemek mümkün görünmemektedir²⁰. “Eski rejim”in kontrolündeki ordu ve güvenlik aygıtının bu ayaklanmalara tepkisi, üst kerte de şiddete başvurarak kalkışmayı bastırmaya çalışmak olmuştur.

Her ne kadar birinci kategoriye giren ülkelerdeki olayların tetiği Tunus’ta çekilmişse de, biz anlatımızı başlıca iki nedenle Mısır’daki gelişmeler üzerine kuracağız.²¹ İlkin, Mısır Tunus’a kıyasla daha olgun ve farklılaşmış bir toplumsal yapıyı, daha zengin bir siyasal ve entelektüel birikimi temsil etmekte, sivil toplum örgütleri (STÖ) (geçmişte uğradıkları siyasal baskı dolayısıyla güdük kalmış

20 Libya’daki yaşananların “gerçekten popüler bir devrim” olduğunu iddia eden, farklı ve katılmadığımız bir görüş için bkz. Zunes (2011).

21 Kısa bir tarihçe sunalım: 17 Aralık 2010’da Tunus’un Sidi Bouzid kasabasında sokak satıcılığı ile geçinen Muhammed Bouazizi (27), polis tarafından mallarına el konularak dövülmesi sonrasında şikayet için başvurduğu belediye yetkililerinin kendisiyle görüşmeyi reddetmesi üzerine, kasaba meydanında kendisini yaktı ve 4 Ocak 2011’de öldü. Bouazizi’nin ölümü Tunus’ta yaklaşık 300 kişinin hayatına mal olan yoğun ve yaygın kitle hareketlerini ateşledi ve ülkede denetimi sağlayamayacağını anlayan Başkan Bin Ali, 14 Ocak 2011’de Suudi Arabistan’a sığındı. Bu tarihten birkaç ay önce Mısır’da Halid Said (28) adında bir genç, polisin uyuşturucu pazarlamasını görüntüleriyle kayda aldığı için, polis tarafından dövülerek öldürülmüş ve cesedi sokağa bırakılmıştı. 25 Ocak 2011’de Kahire’deki Tahrir Meydanı’nda (Ulusal Polis Günü’ne denk getirilerek) düzenlenen protesto toplantısı, 18 gün süren yığınsal gösterilere dönüştü. Başkan Mübarek’in ilki yatıştırıcı, ikincisi meydan okuyucu üsluptaki iki televizyon konuşması eylemcileri durduramadı ve Mübarek, çoğu sivil, 800’ü aşkın ölümle sonuçlanan kalkışmadan sonra 11 Şubat 2011’de istifa etti (Friend, 2011).

olsalar da) Tunus'takinden daha ileri bir gelişmişlik düzeyinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Mısır'daki hareketliliğin Arap dünyası ve Orta Doğu üzerinde çok daha yoğun yansımaları olacaktır. İkincisi, 1973'deki Arap - İsrail savaşından bu yana ABD / İsrail / Suudi Arabistan üçgeninde oluşturulan ve 2003 Irak savaşından sonra büsbütün pekişen bölgesel "yönetim" senaryosuna meydan okuma kapasitesine sahip tek Arap ülkesi, Mısır'dır.

Tablo 1: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla Artış Oranları

2002–2009 (yıllık ortalama, %)

Ülkeler / Ülke Grupları	2002-7	2007-9
<i>Dünya</i>	4.4	1.2
<i>Gelişmiş Ülkeler</i>	3.0	-1.6
<i>Gelişmekte Olan Ülkeler</i>	7.1	4.4
▪ <i>Gelişen Asya</i>	9.1	7.4
▪ <i>Orta Doğu ve Kuzey Afrika</i>	5.7	3.4
▪ Türkiye	6.7	-1.2

Kaynak: IMF, World Economic Outlook'dan hesaplanmıştır.

Tablo 2: İşsizlik Oranları, 2002–2010 (%)

Ülkeler / Ülke Grupları	2002	2007	2009	2010 (Tahmini)
<i>Dünya</i>	6.4	5.6	6.3	6.2
<i>Gelişmiş Ülkeler</i>	7.3	5.8	8.4	8.8
<i>Doğu Asya</i>	4.4	3.8	4.4	4.1
<i>Güney Doğu Asya - Pasifik</i>	6.0	5.4	5.2	5.1
<i>Güney Asya</i>	4.6	4.5	4.4	4.3
<i>Orta Doğu</i>	10.8	10.5	10.3	10.3
<i>Kuzey Afrika</i>	13.4	10.2	9.9	9.8
Türkiye				
<i>(açık işsizlik)</i>	10.3	10.3	14.0	11.9
<i>(toplam işsizlik)*</i>	14.0	16.8	20.6	18.3

* Gizli işsizlik dâhil.

Kaynak: ILO (2011; 2010), Bağımsız Sosyal Bilimciler (2011).

Tablo 3: Genç İşsizlik Oranları, 2002-2010 (%)

Ülkeler / Ülke Grupları	2002	2007	2009	2010 (Tahmini)
<i>Dünya</i>	13.1	11.8	12.8	12.6
<i>Gelişmiş Ülkeler</i>	14.3	12.4	17.4	18.2
<i>Doğu Asya</i>	9.2	7.7	8.9	8.3
<i>Güney Doğu Asya - Pasifik</i>	16.2	14.5	13.9	14.2
<i>Güney Asya</i>	10.2	9.9	9.9	9.5
<i>Orta Doğu</i>	21.7	24.5	24.9	25.1
<i>Kuzey Afrika</i>	28.1	24.3	23.4	23.6
<i>Türkiye</i>				
<i>(tüm ekonomide)</i>	20.6*	20.0	25.9	21.7
<i>(tarım dışında)</i>	26.6*	23.3	29.3	25.9

* 2004 yılı verileri.

Kaynak: ILO (2011; 2010), TÜİK (2011); Bağımsız Sosyal Bilimciler (2011).

Mısır

Amin (2011)'in işaret ettiği gibi Mısır'daki 2011 kalkışmasının üç aktif bileşeni bulunmaktadır: (i) hareketi başlatan ve kullanmaya yatkın oldukları iletişim teknikleri ile siyasal mücadeleye ivme kazandıran gençlik kesimleri;²² (ii) "sol"da yer alan siyasal kümelenmeler ve (iii) demokratik taleplerle harekete katılan orta sınıflar. Gençlik kesimlerinin sosyal bileşimi ve dile getirdikleri talepler epey farklılaşmakla birlikte, bu talepler soldaki siyasal hareketlerin ve emekçi örgütlerinin talepleriyle belirli bir örtüşme göstermekteydi. Bu ortak talepler, (i) demokrasinin tesisi ve asker / polis baskısına son verilmesi; (ii) geniş halk yığınlarının refahını artırıcı ekonomik ve sosyal politikaların benimsenmesi ve (daha zayıf bir sesle dillendirilmekle birlikte); (iii) bağımsız bir dış politika izlenmesi idi.²³

22 Mücadele tekniklerini mücadelenin özü ile karıştırmamak ve Mısır ayaklanmalarında Internet / Facebook / Twitter, v.b.'nin rolünü temel belirleyici konumuna yükseltmemek doğru olacaktır.

23 Amin (2011), son yıllarda (petrol zengini ülkelere göçün yavaşlamasına paralel olarak) Mısır'da emekçi sınıf hareketlerinin militanlaştığına, 2007'de güçlü bir grev dalgasının yaşandığına ve tarımda kapitalistleşmenin yarattığı mülksüzleşme eğilimlerinin küçük çiftçilerin direnişiyle karşılaştığına dikkat çekiyor. Tahrir Meydanı'ndaki gösterilerde anti-empyralist, hatta anti-İsrail sloganların yükselmemesi ilginçtir. Anti-empyralist tavrın Mısır, Suriye ve Irak'taki baskıcı rejimler tarafından itibarsızlaştırılması bunun nedenleri arasında sayılmalıdır (Anderson, 2011).

Orta sınıflar, bir bütün olarak bu üç amaçtan sadece ilkinde angaje oldular. Bu sınıfların “medyatik” ve “Amerikalılaşılmış” varlıklı kesimi, neoliberal modele, “piyasa”ya ve bunların uluslararası sistemde ima ettiği bağımlılıklara ciddi bir karşıtlığı yoktu. Ancak, orta sınıfların iyi eğitim görmeye birlikte yüksek işsizlik ve / veya güvencesiz istihdam riski ile karşı karşıya bulunan ve toplumda saygın bir yer tutabilme umudunu yitirmiş kesimi, gençler ve emekçilere yakın bir duruş sergilediler.²⁴ Bu üç bileşen, kent yoksullarını, hatta sınırlı ölçüde de olsa yoksul köylüleri protesto eylemlerine katmayı ve yığın hareketinin büyük enerjisi ile despotik bir yönetimi devirmeyi başardılar; ama başarıları, ortak amaçlarının azlığı dolayısıyla, kısa dönemde bununla sınırlı kaldı.²⁵ Nisan 2011’de emekçilerin ve demokratik güçlerin birleşik bir cephe oluşturmak amacı ile başlattıkları girişimin sonuçları daha sonra görülebilecek.²⁶

Ancak Mısır’daki demokratik güçler, bugünlerde büyük burjuvazi ve onun çevresinde türeyen, ona bağımlı küçük ve orta boy girişimciler ile varlıklı köylülerin oluşturduğu gerici blokla çok çetin bir mücadele içinde bulunuyor. Gerici blokun asker ve polis içindeki üst düzey yöneticilerinden, Sedat ve Mübarek’in palazlandığı Ulusal Demokratik Parti yandaşlarından,²⁷ MK’nin liderlerinden ve El-Ezher şeyhlerinden büyük destek sağladığı biliniyor. Bu bağlamda sadece şirket ortaklıkları yoluyla değil, çeşitli çıkar ilişkileri ile de büyük burjuvazi ile içli - dışlı hale gelmiş bazı muvazzaf ve emekli generallerin konumu önemli. ABD askeri yardımından gayrimeşru çıkar sağlama dahil, çeşitli yolsuzluklara bulaşmış bu kesim için Mısır’da kullanılan aşağılayıcı deyim, “Ordu A.Ş.”dir (Şerika El-Ceş). Ordunun üst komuta kademesi, bu karanlık ilişkilere karşı çık(a)mıyor.²⁸

24 *Kifaye* (“Yeter !”) ve “6 Nisan” gibi demokratik protesto hareketlerinin ardındaki itici güç de bu kesimden geliyordu. Bayat (2011), bu kesimi “orta sınıf yoksullar” olarak adlandırıyor. “Orta sınıf yoksullar”ın Mısır’da ve gelişmiş Batı ülkelerindeki sokak eylemlerine katılma eğilimleri için, bkz. Yıldızoğlu (2011b, 2011c). 6 Nisan hareketi ile Sırbistan’daki Otpor örgütü arasındaki doğrudan ilişkiler için bkz. Türbedar (2011).

25 Tahrir’deki gözde slogan “Halk rejimin yıkılmasını istiyor!” (“*Eş-şaab yurid iskat-ül-nizam!*”) başlıca ortak amacı, yani “statüko”nun reddini yansıtıyor. Biçimsel bir kazanım sayılsa da, Geçici Başkanlığa Mübarek’in “has adamı” Gnl. Ömer Süleyman’ın gelmesinin önlenmesi, Başbakanlığa ise bir sivilin (Ahmed Şefik) getirilmesi de kayda değer. Yüksek Komuta Konseyi, Mart 2011’de istifa eden Ahmed Şefik yerine yine bir sivil, Essam Şeref’i Başbakanlığa atamıştır.

26 Bu tarihte (eski rejimin “sadık” sol muhalefeti Tecemmu Partisi dahil) beş sosyalist parti Sosyalist Güçler Birliği’ni kurdular ve birlik çerçevesinde *Meclis-i Vatani* adını verdikleri, bağımsız işçi sendikaları ve köylü örgütlenmeleri dahil, diğer demokratik kuruluşlara ve STÖ’ye de açık bir forum oluşturdular. Sağ partiler ve MK, tahmin edilebileceği gibi, bu tür bir Meclis’te yer almayı reddettiler.

27 Ulusal Demokratik Parti’nin varlığına (hukuki olarak) son verilmekle birlikte Mısır burjuvazisinin bu partiyi değişik bir adla dirilteceğine kuşku duyulmamalıdır.

28 Bkz. Çakır (2011).

Yine de 500 bin kişilik ve erleri mecburi hizmet yoluyla derlenen ordunun halk tepkilerine ve ulusçu duyarlılıklara bir ölçüde açık olduğu, bunun Tahrir Meydanı'ndaki göstericilere anlayışlı davranılmasında tezahür ettiği söylenebilir. Öte yandan Sedat ve Mübarek'in oluşturdukları yaklaşık 1 milyon 200 bin kişilik polis gücünün sadece ölçüsüz şiddet kullanmaya değil, yasa dışı işlere de yatkın olduğu biliniyor. Bu örgüt, diğer devlet kuruluşları gibi, eski rejim çöktükten sonra herhangi bir "arınma"nın uzağında kaldı.

Mübarek'in devrilmesinden sonra ülkeyi fiilen yöneten ve ordunun en üst rütbeli 36 subayından oluşan Yüksek Komuta Konseyi, "dönüşüm"ü gerici blokun isteklerine az çok paralel olarak, ABD'nin sivil ve askeri yetkilileri ile işbirliği içinde yürütmekte fazla tereddüt göstermiyor.²⁹ Örneğin, ekonomik canlanma ihtiyacı gerekçe gösterilerek grevlerin yasaklanması ile siyasal partilerin kuruluşu ve örgütlenmesi üzerine getirilen kısıtlamalar, Yüksek Komuta Konseyi'nin "yansız" davranmadığının işaretleridir. Gerici blok, "hiçbir şeyi değiştirmemek üzere, bazı şeyleri değiştirmek" ve kısa, "düzenli" bir dönüşümle Eylül / Ekim 2011'de yapılması planlanan Başkanlık ve Yasama Organı seçimlerine ulaşmak amacındadır. Bu amaç doğrultusunda Yüksek Komuta Konseyi, halen yürürlükte olan Mübarek Anayasası'nda (İslamcıların çoğunlukta olduğu bir komisyon eliyle) marjinal değişiklikler yaparak, bu değişiklikleri acilen Nisan 2011'de referanduma götürdü ve % 77 oranındaki "Evet" oyu ile onaylattı.³⁰ Yığınları özgürleştirici siyasal, ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirilmeden ve seçim öncesinde yeterli örgütlenme ve propaganda imkanları sağlanmadan gidilecek bir erken seçimin demokrasiyi kurmak şöyle dursun, demokratik gelişmeyi engelleyeceği aşikardır. Ne var ki, Mısır'ın bugünkü egemenleri ve onların Batılı destekçileri bu tür kaygılardan uzak görünmektedir.

Bu noktada, Mübarek rejiminin çöküşü sonrasında Mısır'ın en örgütlü siyasal gücü haline dönüşen MK'nın taktik ve stratejik "hesapları" üzerinde durmakta yarar vardır. Sedat ve Mübarek'in sağa açılma (infitah) politikasını destekleyen ve İslam'da özel mülkiyetin meşru ve kutsal olduğunu savunan MK, bu süreçte burjuvazi içindeki yandaşlarını artırmıştı. MK muhalefetinin yolsuzluk karşıtı söylemi özellikle küçük burjuvazi üzerinde çok etkiliydi. MK temsilcileri, Parlamento'da görev yaptıkları yıllarda toprak reformunun Nasır döneminden artakalan son izlerini de silecek yasal düzenlemeler için rejim yanlıları ile aynı yönde oy kullanmışlar ve tarımdaki varlıklı çiftçilerden de müttefikler kazanmışlardı.

29 Bkz. Landler (2011) ve Çakır (2011).

30 Görgü tanıklarının ifadesine göre Selefilere ve diğer İslamcılara "hayır" oyu vermenin dinsizlik olduğu propagandasını yaptılar ve küçük yerleşimlerde "Kimin hayır oyu vereceğini bulur, cezalandırırız" diyerek seçmenleri yıldıldılar (Friend, 2011).

MK'nın stratejik hedefleri gözden ırak tutmadan taktik manevralar yapmaya eğilimli, fırsatçı bir hareket olduğu Ocak 2011 sonrasında da çeşitli örnekleriyle doğrulandı.³¹ Rejimin baskıcı tepkilerinden sakınan MK, Tahrir Meydanı'ndaki eylemlere bu eylemlerin yığın desteğine sahip olduğunu algıladıktan sonra, üç gün gecikme ile katıldı. Mübarek çekildikten sonra ordu ile açık hesaplaşmadan özenle kaçındı, tam tersine Komuta Konseyi'ni övücü beyanlarda bulundu. İktidara talip olmadıklarını, demokratik haklar talep ettiklerini, Özgürlük ve Adalet Partisi adıyla yasal bir parti kurarak siyasal süreçte yer alacağını duyurdu.³²

Bu tutum, MK'nın ABD tarafından formüle edilen ve Avrupa tarafından da benimsenen “düzen içinde dönüşüm”e büyük bir engel oluşturmayacağını göstermektedir. ABD Dördüncü Bölüm'de ele alacağımız “İslam Dünyasına Açılım” ile Orta Doğu'daki başarısız rejimlerin çöküşü sonrasındaki yeni bölgesel düzenin arayışını Avrupalı müttefikleri ile birlikte başlatmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Gül ise iki tarafın pozisyonları arasındaki yakınlaşmaya katkıda bulunan bir kolaylaştırıcı rolünü kendine yakıştırarak, Şubat 2011'de Mısır'a gidip MK liderleri ile görüşmüş, onlara “itidal” tavsiyesinde bulunmuştur. Anderson (2011)'a göre “Avro-Amerikan İmparatorluğu”, hegemonyasına saygı gösterildiği sürece, diktatörler yerine demokratlarla çalışmayı ilke olarak yeğleyebilir. Orta Doğu'daki özel güçlük, sömürgeci geçmişin ve İsrail'in tavizsiz tutumunun demokratik bir zeminde arzu edilmeyen popüler tepkiler doğurmasıdır. Dolayısıyla ABD'nin Mısır için kabul edebileceği bir seçenek, Amin (2011)'in “Pakistan Modeli” deyişi ile adlandırdığı bir düzen olabilir: Seçilmiş bir veya birkaç İslamcı partinin kurduğu hükümet ve onun arka planında rejimin İslamlaşmasına anlayış gösteren ordu. Bu düzenin kayıplıları, emekçiler ve tarımdaki küçük üreticiler ile eşit hakları tanınmayan azınlıklar ve kadınlar olacaktır. Ayaklanmaların doğurduğu devrimci dalganın böylece ehlileştirilmesine “pasif devrim” ya da başka bir ad yakıştırmak, özünde bir semantik sorundur.

Tunus

Tunus'un siyasal seçkinleri ordunun desteği ile, eski rejimin siyasetçilerini de, muhaliflerini de içeren bir koalisyon oluşturdu ve seçim hazırlıklarını

31 Ayrıca, bkz. Beşinci Bölüm, özellikle 5.3–5.5.

32 MK liderlerinden Essam El-Erriani, 9 Şubat 2011'de *New York Times*'de yayımlanan beyanatında şunları söylüyordu: “Yakın gelecekteki siyasal dönüşümde baskın bir rol oynamak niyetinde değiliz. Eylül'deki başkanlık seçimleri için bir aday göstermeyeceğiz... Demokratik ve sivil bir devletin kurulmasını istiyoruz; ama Amerika ve Avrupa'dakiler türünden, dinin kamusal hayattaki rolünü reddeden laik liberal demokrasiye karşıyız”. El-Erriani aynı gündeki basın toplantısında İran'daki gibi dinsel liderlerin yönettiği bir “din devleti”ne karşı olduklarını, ancak “dinsel referansları olan sivil bir devlet” istediklerini söylüyordu (Achcar, 2011).

başlattılar. Siyasal ortam, şimdilik, görece sakin sayılabilir. Tunus'un yukarıda irdelediğimiz Mısır örneğine göre bir avantajı, bir de dezavantajı var: Avantaj, Bourgiba ve ardılı Bin Ali'nin laik devlet düzenini koruyabilmeleri. Dolayısıyla İslamcıların inanç özgürlüğü ve kadın hakları konusundaki geçmiş kazanımları ters yüz etmeleri o kadar kolay değil.³³ MK'ya ideoloji olarak epey yakın görünen Raşid Gannuşi'nin En-Nahda (Diriliş ya da Rönesans) Partisi 1981'de kuruldu ve partisi, uzun süre baskı altında tutulan Gannuşi uzun yıllar İngiltere'de sürgünde kaldıktan sonra Tunus'a döndü. En-Nahda, Tunus siyasal yelpazesinde tutucu sayılmakla birlikte, bölgesel standartlara göre "liberal İslamcı" sayılıyor. Gannuşi, programında ve siyaset pratiğinde Türkiye'deki AKP'ye yakın bir çizgi izleyeceğini dile getiriyor. Daha radikal sayılabilecek bir başka İslamcı grup ise Hizb-üt-Tahrir'dir. Sonbaharda yapılacak seçimler, seçmen kütüklerinde yeterliliğin sağlanması amacı ile birkaç ay ertelenebilecek.

Tunus'un dezavantajı ise, neoliberal ekonomik modelin ima ettiği "kalkınma" modelini geniş toplum kesimleri yararına değiştirebilecek bir siyasal birikimden yoksun olması. "Dönüşüm", burada istikrarlı bir çizgi ile hedefine ulaşabilir.

Libya

Libya'nın 1970'li ve 1980'li yıllarda Arap ulusçuluğunu vurgulayan, devrimci hareketleri ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün mücadelesini destekleyen, ABD emperyalizmine şiddetle karşı çıkan dış politikası, Batılı güçleri tedirgin etmekteydi. 1980'lerin ikinci yarısında Libya ile ABD ve AB ülkeleri arasındaki ilişkiler daha da gerginleşti. 1986'da Berlin'de bir diskoteğin bombalanması ile bazı Amerikalıların ölmesi ve yaralanması, 1986'da Sidre Körfezi'ndeki ABD - Libya deniz çatışması, Pan-Am (Lockerbie, 1988) ve UTA (Nijer, 1989) uçak sabotajlarına Libya'nın katkısı ve Libya'nın nükleer programı bu gerginliği artıran belli başlı olaylardı. ABD'nin bu gelişmelere karşı 1986'da tek yanlı olarak uygulamaya başladığı ticari ve siyasal yaptırımlar, 1992'de BM tarafından genelleştirildi. AB ülkelerinin tepkisi ise yaptırımları daha çok diplomatik düzeyde tutmak ve Libya ile ticari ilişkileri büsbütün kesmemek biçiminde oldu.³⁴

1980'lerin ikinci yarısında petrol fiyatlarının düşmesi ve ABD yaptırımlarının baskısı ile bunalan Kaddafi, 1988-9'da infitah'a yöneldi; "Devrim Komiteleri"nin

33 Bağımsız Seçim Kurulu, seçime katılan tüm partilerin eşit sayıda kadın ve erkeği aday listelerine almasını istiyor. Buna En-Nahda da karşı çıkmadı (Friend, 2011).

34 Bkz. Zoubir (2009) ve Nmoma (2009). Nmoma'ya göre Libya ile ABD arasındaki ilişkilerin temelinde güç yarışması yatıyordu. ABD bu güç yarışmasında sadece diplomatik baskı ile yetinmedi, 1986'da Libya'nın iki büyük kenti Trablus ve Bingazi'yi bombalayarak askeri güce de başvurdu.

yurtiçi / yurtdışı etkinliğini azalttı; şiddete başvuran örgütleri desteklemeyeceğini ilan etti ve petrol alanlarını uluslararası şirketlere açtı. Liberalleşmenin ve ekonomik durgunluğun geniş toplum kesimlerinde yarattığı tepkileri ise, siyasal baskıları artırarak kontrol etmeye çalıştı. Ancak bu çabalar, Libya'nın uluslararası düzeyde tecrit edilmesinin yarattığı olumsuz sonuçları gidermeye yetmedi. 1999'dan sonra Libya ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkilerde önce yumuşama, sonra da hızlı bir iyileşme izlendi. Libya Lockerbie suikastının sanıklarını teslim etti, 2003'de nükleer programından vazgeçti. 1999'da BM müeyyideleri kaldırıldı. AB 1999'daki üçüncü Avro - Akdeniz Dışişleri Bakanları toplantısında Libya'yı Barcelona Süreci'ne katılmaya çağırdı; bu talep daha sonra Barcelona Süreci'nin yerine geçen Akdeniz için Birlik'e katılma çağrısı olarak 2008'de yinlendi.³⁵

Gelişmeler bu yönde iken, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere AB ülkelerinin ve ABD'nin Şubat 2011'de Libya'da başlayan isyan hareketlerini desteklemeleri ve NATO'yu kullanarak isyancılar lehine askeri müdahalede bulunmaları ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Bu tutum değişikliğinin akla ilk gelen nedeni, geçmişteki manevraları ile ne yapacağı önceden kestirilemeyen bir siyasetçi olduğunu kanıtlamış, üstelik son yıllarda Rusya ve Çin ile "flört"e başlamış olan Kaddafi yerine daha güvenilir bir muhatap bulmaktır. Böylece AB enerji talebinin önemli bir payını karşılayan Libya petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde kontrol sağlanabilecek, AB'ye Afrika kökenli ve Libya "atlamalı" illegal göç daha iyi engellenecek, ABD'nin Afrika'daki olası askeri operasyonlarına Libya'da üs(ler) bulunabilecektir. Ayrıca, Libya'ya NATO operasyonu ABD-AB ittifakının tazelenmesi için bir fırsat da yaratmış olacaktır.³⁶

İsyancıların ve onların Bingazi'de kurdukları Ulusal Dönüşüm Konseyi'nin bileşimi kesin olarak bilinmemekle birlikte, içlerinde bölge ve kabile aidiyeti ile güdülenenler, Kaddafi rejiminin baskıladığı çeşitli İslamcı fraksiyonlar ve onlara Libya dışından katılanlar ile bir kısım liberallerin yer aldığı anlaşılıyor. İsyancılar, Tunus ve Mısır'daki gibi sivil gösteri ve işgal eylemlerine başvurmadan silahlı ayaklanmayı başlattılar ve kısa sürede NATO'dan yardım istediler. Gerekçeleri Kaddafi rejiminin ve ordusunun kendilerine karşı ölçsüz şiddet kullandığı, hatta katliam yaptığı idi. Bu gerekçeye dayanan Batılı ülkeler ilkin Şubat 2011'de 1970 Sayılı GK Kararını çıkararak Libya'ya silah ambargosunu ve mal varlıklarının dondurulmasını da içeren bazı yaptırımlar getirilmesini sağladılar; silahlı

35 Kaddafi, altı Kuzey Afrika ülkesini içermeyi amaçlayan birliğe katılmayı (Libya'nın üye olduğu Afrika Birliği'ni ve Arap Birliği'ni böleceği görüşüne dayanarak) reddetti. 1999-2008 döneminde Libya, Avro - Akdeniz Ortaklığı (EMP) adıyla da bilinen Barcelona Süreci'nde gözlemci olarak yer alıyordu.

36 1956 Süveyş harekâtında Fransa ve İngiltere ile ABD'nin, 2003 Irak savaşında ise ABD'nin başını çektiği "koalisyon" ile Fransa ve Almanya'nın aykırı pozisyonlar aldığı hatırlanmalıdır.

çatışmaların devam etmesi üzerine Fransa'nın hazırladığı 1973 Sayılı GK Kararı, beş çekimsere karşı on olumlu oyla Mart 2011'de kabul edildi.³⁷

1973 Sayılı GK Kararı üye devletleri "Genel Sekreteri haberdar ederek, ulusal düzeyde ya da bölgesel örgütlenmeler ve düzenlemeler yoluyla ve Genel Sekreterle işbirliği içinde saldırı tehdidi altında bulunan sivilleri ve sivillerle meskun yerleri korumak üzere, tüm gerekli tedbirleri almaya yetkili" kılıyordu; ancak Libya'nın herhangi bir bölgesine işgal gücü gönderilmesini dışlıyordu (Md. 4). Karar, ayrıca, sivilleri korumak amacı ile Libya üzerinde uçuşa yasak bölge tesis ediyordu (Md. 6).

Bu karar Libya'ya emperyalist müdahaleyi biçimsel uluslararası hukuk önünde "meşrulaştırmış" oldu. Eşit ve egemen devletleri dış saldırılardan koruması gereken GK böylece, BM Şartı'nın ruhuna aykırı olarak, saldırının suç ortağı durumuna getirildi. Bu esef verici gelişmenin ardında GK'nın Koruma Sorumluluğu ("Responsibility to Protect") başlıklı 1674 (2006) Sayılı Karar'ı yatıyor. GK, altı ay süren bir müzakere sonrasında silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasını öngören 1265 (1999) ve 1296 (2000) Sayılı ve bu konularda BM ile bölgesel örgütlenmeler arasındaki işbirliğini düzenleyen 1631 (2005) Sayılı GK Kararlarını teyiden ve daha kapsamlı bir yaklaşımı benimseyerek 1674 Sayılı Karar'ı çıkarmıştı. Başlangıçta Cezayir, Çin ve Rusya sivillerin korunmasının kolektif sorumluluk haline getirilmesine karşı çıkmış, Cezayir'in iki yıllık geçici üyeliği son bulduktan sonra, Rusya ve Çin "ikna edilmiş"ti. 2009'da Genel Sekreter'in "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" başlıklı raporunu tartışan Genel Kurul 37'si Batılı, 28'i de GOÜ'den gelen 65 üyenin hazırladığı 63 / 308 Sayılı Genel Kurul Kararı'nı onayladı ve "koruma sorumluluğu"nun sürdürülmesi'ni destekledi. Umulur ki, 1674 Sayılı GK Kararı'nı ve 63 / 308 Sayılı Genel Kurul Kararı'nı onaylayan bazı GOÜ'ler Ağustos 2011 sonunda çöken Kaddafi rejiminin akıbetine bakarak, neye olumlu oy verdiklerini yeniden düşünme fırsatı bulacaklardır.

Suriye

Suriye'deki gelişmeleri değerlendirmeye yukarıda incelediğimiz üç ülke ile Suriye arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirterek başlamamız yerinde olur. Suriye de, diğer üç ülke gibi, 1980'lerden itibaren sağa açılarak neoliberal modeli uygulamaya başlamış ve bu modelin, yüksek işsizlik ve artan eşitsizlik gibi, yığınları küstüren sonuçlarına maruz kalmıştır. Eski rejimde iktidarın ancak

37 Çekimsere ülkeler Almanya, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu idi. Konseyin daimi üyeleri Çin ve Rusya Federasyonu, kararı veto etmeyi tercih etmediler. Türkiye Karar'a olumlu oy kullandı.

ordu ve güvenlik aygıtına dayanarak korunabilmesi, tek parti diktası, güvenlik güçlerinin temel insan haklarına aldırmayan uygulamaları, kamu yönetiminin yolsuzluk ve kayırmacılığa alabildiğine açıklığı da diğer benzerlikler arasında sayılmalıdır. Suriye’de ayaklananların da, diğer üç ülkedeki gibi, mevcut rejimi devirmenin ötesine geçen kapsamlı bir siyasal önderlik ve programa sahip olmadıkları görülmektedir.

Ancak Suriye, üç hususta önemli farklılıklar sergilemektedir. İlkin, Suriye İsrail ile halen savaş halinde olan ve İslam dünyasının İsrail karşıtı duyarlılıklarını Araplar-arası siyasal platformlarda başarı ile kullanan bir cephe ülkesidir. İkincisi, Suriye ordusu ve iç güvenlik örgütleri Hafız Esad yıllarından beri Esad ailesinin ve onun mensup olduğu Alevi azınlığın yakın denetimi altındadır. Böylesi bir yapılanma içinde, güvenlik güçlerinin (Tunus ve Mısır’da olduğu gibi) protestoculara karşı ölçsüz şiddetten kaçınması, ya da (Libya’daki gibi) komuta disiplinini yitirmesi söz konusu olamaz. Üçüncü ve son olarak Suriye’nin Rusya ve İran’dan Lübnan ve Filistin’e uzanan karmaşık uluslararası ilişkiler ağı önünde, Suriye’de (askeri güç kullanılarak veya kullanılmadan) bir rejim değişikliğine “ebelik” yapmaya kalkmanın (Libya’dakinden farklı olarak) ciddi uluslararası yansımaları olacaktır.³⁸

Suriye’de isyancıların hem Tunus ve Mısır’daki gibi yığınsal toplantı ve gösteri gibi eylemlere, hem de güvenlik güçlerine karşı silahlı mücadeleye giriştikleri görülüyor; bu bakımdan kayda değer bir toplumsal tabandan destek aldıkları açık. Ancak bu taban Tunus ve Mısır örneklerindeki gibi sınıfsal kategorilerden çok, dinsel (Sünni / Şii) ve etnik (Arap / Kürt / Diğerleri) ayrışmalarla tanımlanıyor. İsyan hareketinde İslamcı siyasal örgütlerin ve özellikle MK’nın başrolü oynadığı izleniyor; aşağıda değineceğimiz “isyana coğrafyası” da bunu teyit ediyor. İsyancıların 2011’deki Arap kalkışmalarının Tunus, Mısır ve Libya’da yarattığı sonuçlardan ve uluslararası siyasal konjonktürden cesaret aldıkları, Suriye’deki baskıcı aygıtın diğer üç ülkedeki gibi “kof” olduğu varsayımından yola çıktıkları anlaşılıyor. Bu öncüllerin geçerliliği tartışmalıdır.³⁹

Suriye’de karışıklıklar Mart 2011’de Ürdün sınırına yakın Dera’a’da başladı, sonradan Banyas, Hama, Cısr-el-Şuğur, Humus, Lazkiye ve Deyr-ez-zor’a yayıldı. Bölgeyi iyi tanıyan Bulut (2011), Dera’a’nın Zerkavi gibi siyasal İslamcılarının etki alanında olduğunu, Lübnan sınırına yakın Cısr-el-Şuğur’da da benzer bir durumun varlığını kaydetmektedir; Orta Doğu coğrafyasında Dera’a’daki gibi bir kıvılcımı

38 Krş. Elhadj (2011). Suriye’nin Hizbullah ve Hamas’tan aldığı siyasal destek, Sünni / Şii çatlağından etkilenmemektedir. Beşar Esad’ın 19 Ağustos 2011’deki TV konuşmasında Suriye’nin çeşitlendirilmiş uluslararası ilişkiler ağını özellikle vurguladığı da kaydedilmelidir.

39 Krş. Elhadj (2011).

çakacak istihbarat örgütü komploları her zaman mümkündür. Hama ve Humus, 1980-2’de MK’nın düzenlediği isyanın merkezleriydi ve bu isyan (amca) Rifat Esad’ın komutasındaki güvenlik güçleri tarafından şiddetle bastırılmıştı.⁴⁰ Deyr-ez-zor’daki kalkışma ise, bölgedeki yoğun Kürt nüfusunun eylemidir.⁴¹

Suriye’deki gelişmelerin en üst düzeyde bir bilgi kirliliği ile kamu oyuna yansıtıldığı izleniyor. Friend (2011) ve Sirmen (2011)’in naklettiği çeşitli örnekler, taban tabana zıt açıklamalar yapanların sadece hükümet ve isyancılar olmadığını, “bağımsız” muhabir ve gözlemci raporlarının da birbiriyle tutarsız olduğunu gösteriyor.⁴² Doğal olarak, yazılı ve görsel medya bu kirliliğin hem yayma aracı, hem de kurbanı durumundadır.

Eksik ve tahrif edilmiş bilgilerden yola çıkarak Suriye’deki isyan hareketinin nasıl sonuçlanacağını kestirmek, bugün için çok güç. Bulut (2011)’un analizinden yararlanarak, Suriye’deki rejimin ancak genişlemiş bir iç savaş, ya da (bugün için olası görünmeyen) bir dış müdahale ile düşebileceği kanısına ulaşıyoruz.⁴³ Beşar Esad’ın Ağustos’un ikinci yarısında Obama ve diğer Batılı liderlerin açıkça istedikleri gibi, kendi rızasıyla Başkanlıktan çekilmesi, ya da Türkiye’nin telkin ettiği (ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun “şok tedavisi” olarak tanımladığı) kapsamlı siyasal reformlara girişmesi, Baas rejiminin iç yapılanması dolayısıyla gerçekçi beklentiler sayılamaz.⁴⁴ Eğer çok partili ve siyasal yarışmaya açık

40 1982 Hama isyanının 10 bin (bazı tahminlere göre 20 bin) kişinin katledilerek bastırıldığı hatırlanmalıdır. Bulut, Ağustos 2011’in ilk günlerindeki Hama için şunları söylüyor: “Hama şu anda kurtarılmış bölge. 800 bin nüfus, dörtte biri olaylar yüzünden göçmüş. Şu anki haliyle İslamcıların denetiminde.” Hükümete bağlı güçlerin 8-11 Ağustos’taki Hama hareketine niye giriştikleri anlaşılabilir.

41 Kürt hareketinin Beşar Esad’ı tavizler kopararak desteklemek, ya da MK’nın yönettiği ve Araplığın baskın olduğu bir rejimde yaşamak gibi bir ikileme karşılaştığı söylenebilir.

42 En ilginç örneklerden biri de şudur: ABD Dışişleri Sözcüsü Bn. Nuland 17 Ağustos 2011 tarihli açıklamasında Lazkiye’nin hükümet güçleri tarafından denizden bombalandığı yolunda bir bilgiye sahip bulunmadıklarını beyan ederken, aynı tarihte Türkiye’deki tüm TV kanalları Lazkiye’ye “yapılan” bombardımanı haberleştirmekteydi.

43 Ağustos 2011’in ilk haftasında GK’nın Suriye’deki rejimin normalleşmesi için yaptırımlar ve tavsiyeler içeren bir karar çıkarmaya çok yaklaştığı haberleri günlük basında yer almakta idi. Ancak Rusya ve Çin’in tereddütlerinin Ağustos sonuna kadar giderilemediği anlaşılıyor. Rusya’nın Arap ülkelerindeki (özellikle Libya ve Suriye’deki) kargaşanın genelde bölgenin istikrarına, özede de kendi çıkarlarına ve iç güvenliğine olumsuz yansımalarından kaygılandığını sergileyen bir görüş için, bkz. Blank (2011). *The Times*’ın 11 Ağustos 2011 tarihli başyazısında Türkiye’nin bir askeri hareketle Suriye’yi şiddet kullanmaktan caydırabileceği iması, Orta Doğu’da kendilerine bir önderlik rolü biçmeye hevesli Türk siyaset adamlarını “dolduruşa” getirme amacı ile yazılmış benziyor. Türkiye dış politikasını yönlendirenlerin bu tür tuzaklara düşeceğini sanmıyoruz. Ayrıca, bkz. Loğoğlu (2011).

44 Bkz. Shadid (2011). Bulut (2011)’a göre, Türkiye bu tavsiyelerin ötesine de geçmiş olabilir: “Bir rivayete göre AKP hükümeti, (Suriyeli muhaliflerin) İstanbul toplantısında bir plan öneri

demokratik sistem, Suriye'nin orta vadede benimseyeceği seçenek ise, son otuz yılda ilerici referanslarını büyük ölçüde yitirmiş ve ülkenin demokratik güçlerini yıllarca baskılayarak etkisizleştirmiş Baas'ın buna adım adım ulaşması, daha gerçekçi ve barışçı bir yol gibi görünüyor. ABD'nin önderlik ettiği uluslararası baskılarla iyice yıpratılmış bulunan Beşar Esad'ın böyle bir yolu seçerek ve ABD'ye yaklaşma amacı ile tavizler vererek siyasal hayatını sürdürmeye çalışması, ihmal edilemeyecek bir olasılıktır.

ABD'nin Orta Doğu'ya Bakışı, 2001–11

Obama Öncesi ABD'den Birkaç Saptama

11 Eylül 2001'de ABD'yi vuran terör saldırısının bu ülke yönetimindeki dış ve iç güvenlik algısını köklü bir değişikliğe uğrattığı, ABD'yi ve müttefiklerini İslamcı teröre ve buna yardım ve yataklık ettiği düşünülen ülkelere karşı askeri müdahalelere yönelttiği hatırlardadır. Bu bağlamda Irak, kitle imha silahlarına sahip olduğu ve Eylül 2001 saldırısı ardındaki El-Kaide'yi desteklediği bahanesi ile, 2003'de ABD'nin önderliğindeki “koalisyon”un işgaline maruz kalmıştır. O tarihlerde Ulusal Güvenlik Danışmanı (daha sonra Dışişleri Bakanı) olan Condoleezza Rice'ın 7 Ağustos 2003 tarihli The Washington Post'ta yayımladığı bir yazı, ABD'nin Orta Doğu'ya bakışındaki değişikliğin habercisi sayılmalıdır. İşgalin başarıyla tamamlanması ve Saddam rejiminin devrilmesinin verdiği güvenle, Rice ABD ve müttefiklerine yeni hedefler çizmektedir: Orta Doğu'nun dönüştürülmesi, bu ülkeleri geri bıraktığı ileri sürülen ekonomik ve siyasal özgürlük “açığı”nın kapatılması, Orta Doğu'da daha fazla demokrasi, hoşgörü, refah ve özgürlük arayışında olanlarla işbirliğine gidilmesi (Bkz. Çerçeve 1).⁴⁵ Bu perspektifi tamamlayan daha kapsamlı bir çalışma 11 Eylül Komisyonu Raporu'dur. Bu raporun “İslamcı Terörizmin Süregelen Yükselişini Önleme” başlıklı ve 12.3 sayılı alt bölümünde yer alan ilgi çekici tavsiyelerin başlıcaları Çerçeve 2'ye çıkarılmıştır. 11 Eylül olayının derinleştirdiği “aciliyet” duygusundan kaynaklanan abartmalar dışında, bu raporun Obama yönetiminin Orta Doğu'ya bakışını etkilediği aşağıda görülecektir.

götürmüş: İsyanı önleriz, fakat geçiş hükümeti kurulsun, MK bunun belkemiğini oluşturursun, bazı şahsiyetler de bunun içine yerleşsin, mevcut rejimin de yüzünün akıyla işin içinden çıkmasını sağlarız. Bu plan laikleri, solcuları kapsamıyor. Yine rivayete göre, bu planı Amerika mantıklı bulmamış, Clinton'a da gitmiş bu plan. Beyrut'taki kaynaklardan duydum bunu, daha sonra bir gazete de yazdı.” Bilgimize göre bu söylenti AKP yetkilileri tarafından yalanlanmamıştır. Davutoğlu'nun 10 Ağustos 2011'de Beşar Esad'la yaptığı 6.5 saatlik görüşme süresinin salt reform tavsiyelerini dile getirmek için fazlasıyla uzun olduğu söylenebilir.

45 Rice, yazısında II. Dünya Savaşı sonrasındaki Avrupa'nın dönüşümü ile, Orta Doğu'nun dönüşümü için doğan fırsatlar arasında bir paralel çizmektedir.

Obama Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikası

4.2.1. Başkanlık Öncesinde Obama

Illinois Eyalet Senatörü Barack Obama, Bush yönetiminin dış politikasını ve Irak'ı işgal etme hazırlığını destekleyen tanınmış Demokrat siyasetçilerden farklı olarak, Ekim 2002'de ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıktı: “Ben tüm savaşlara karşı değilim. Karşı olduğum şey ahmakça, tezcanlılıkla girilen bir savaştır. Karşı olduğum şey, akla değil, ihtirasa, ilkeye değil, siyasete temellendirilen savaştır... Saddam ABD'ye, ya da komşularına yakın ve doğrudan bir tehdit oluşturmamaktadır. Uluslararası toplumun ahenkli işbirliği ile ... tarihin çöplüğüne düşene kadar çevrelenebilir. Açık bir mantıktan ve sağlam uluslararası destekten yoksun bir... işgal, sadece Orta Doğu'daki savaş alevlerini körükleyecek, Arap dünyasında en ... olumsuz tepkilere yol açacak, El-Kaide'nin savaşı devşiren kollarını güçlendirecektir.”

ÇERÇEVE 1: CONDOLEEZA RICE, “Orta Doğu’yu Dönüştürmek”, *The Washington Post*, 7 Ağustos 2003'den alıntı.

“II. Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra Amerika kendisini Avrupa'nın uzun dönemli dönüşümüne angaje etmişti... Bugün Amerika ile dost ve müttefikleri, kendilerini Orta Doğu'nun uzun dönemli dönüşümüne angaje etmelidirler...”

Orta Doğu, Arap aydınlarının siyasal ve iktisadi “özgürlük açığı” olarak tanımladıkları olgu dolayısıyla geri kalmıştır. Orta Doğu'da daha fazla demokrasi, hoşgörü, refah ve özgürlük isteyenlerle birlikte çalışmaya çaba harcamalıyız... Bugün (Saddam Hüseyin rejiminin oluşturduğu) tehdit artık sona ermiştir. Irak'ın özgürlüğüne kavuşmasıyla, Orta Doğu için bölgenin ve tüm dünyanın güvenliğini güçlendirecek, pozitif bir gündemi geliştirmek için özel bir fırsat ortaya çıkmıştır...

Orta Doğu'nun dönüşümü kolay olmayacak, Amerika'nın, Avrupa'nın ve tüm özgür ulusların bu bölgede insan özgürlüğünün gücüne inancı paylaşımlarla tam işbirliği içinde çalışmasını gerektirecektir...

Bütün sorunlarına rağmen, Orta Doğu muazzam potansiyele sahip bir bölgedir... Yetenekli ve kazanımlı insanlarla doludur; bu insanlar daha fazla siyasal ve ekonomik özgürlüğe ve daha iyi ve çağdaş eğitime kavuşturulduklarında günümüzdeki ilerlemeye tümüyle katılacaklardır...

Amerika, Orta Doğu halklarının (bu) potansiyeli tam olarak kullanmalarına yardımcı olmaya kararlıdır” (vurgu bizimdir, O.T.).

ÇERÇEVE 2: 11 Eylül Komisyonun Raporu'ndan Alıntılar

“..ABD hükümeti (İslam dünyasına vermek istediği) mesajın ne olduğunu, neyin ardında durduğunu tanımlamalıdır. Amerika ve Müslüman dostları insan haysiyetine saygı ve insanlara fırsatlar sunulması üzerinde anlaşabilirler. Bin Ladin benzeri teröristlerin Müslüman ailelerin çocuklarına şiddet ve ölüm vizyonundan başka sunacak hiç bir şeyleri yoktur. Amerika ve dostları... bu ailelere çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlayan bir vizyon sunabilirler. Arap ve Müslüman dünyasındaki aklı başında liderleri dinlersek, makul bir uzlaşa bulunabilir.

Bu gelecek vizyonu..., bireylerin eğitsel ve ekonomik fırsatlarını vurgulamalıdır. Bu vizyon yaygın siyasal katılımı, amaçsız şiddetin reddini,... kanun hakimiyetini, farklılıkların tartışılmasında açıklığı ve aykırı düşüncelere hoşgörüyü içerir... Bu ilkelere uymayan Müslüman ülkeler karşısında, söz konusu ülkeler dostları da olsa, ABD daha iyi bir geleceği savunmalıdır. En baskıcı ve hoyrat rejimlerle işbirliğinin kısa dönemli kazançları, Amerika'nın konumu ve çıkarlarındaki uzun dönemli kayıpların çoğu kez gerisinde kalmaktadır; uzun Soğuk Savaş'ın derslerinden biri de bu idi...

..ABD Müslümanları Somali'deki, Bosna'daki, Kosova'daki, Afganistan ve Irak'taki tiranlara ve canilere karşı savunmuştur ve hâlâ da savunmaktadır. Eğer ABD İslam dünyasında kendisini tanımlamak için çaba göstermezse, bu işi bizim adımıza aşırılar yapacaklardır.

- Arap ve Müslüman izleyicilerin uydu televizyon ve radyo kanallarına güvendikleri göz önünde bulundurularak... Yayın Kurulu'na (Broadcasting Board of Governors)... istediği daha geniş kaynaklar sağlanmalıdır.
- ABD gençlere erişen ve onlara bilgi ve umut veren, burs, öğrenci değişimi ve kütüphane programlarını yeniden yapılandırmalıdır. Sağlanan bu tür yardımların ABD yurttaşlarından geldiği belirtilmelidir.

..ABD hükümeti, diğer hükümetlerle birlikte, yeni bir Uluslararası Gençlik Fonu'na cömertçe destek sunmalıdır. Fonlar kendi kaynaklarını kamusal eğitime yatırmayı taahhüt eden Müslüman ülkelerde ilköğretim ve ikincil öğretimin inşaat ve işletim giderleri için doğrudan harcanacaktır...

Terörizme karşı kapsamlı bir ABD stratejisi kalkınmayı, daha açık toplumları, yaşam koşullarını geliştirmek ve çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak isteyenlere fırsat verilmesini özendiren ekonomi politikalarını içermelidir. ABD diğer ülkeleri İslamcı terörizme karşı kapsamlı bir koalisyon stratejisi geliştirmeye angaje etmelidir.

Kaynak: *The 9 / 11 Commission Report*, ss. 376-9.

ABD Senatosu'na seçildikten sonra Obama'nın savaş karşıtı sesi epey kısıldı. Obama 2005-6'da Irak Savaşı için bütçeden yapılacak tahsislere olumlu oy verdi. Irak savaşının petrol ve emperyal çıkarlar için değil, Irak'ın "özgürleştirilmesi" için yapıldığı savına karşı çıkmadı; ancak Bush yönetiminin Irak yönetimi için umduğu gerçekçilikten uzak "demokrasi düşleri ve mükemmel hükümet beklentileri"ni eleştirdi ve "yaşanan savaşa pragmatik bir çözüm aranmasını" istedi. İran'a karşı orta-yolcu bir tutum sergiledi; İran'ın görünebilir gelecekte nükleer silah üretme kapasitesine sahip olmamakla birlikte, potansiyel bir tehdit oluşturabileceği görüşünü savundu. Başkanlık seçimlerinin yaklaştığı 2007'de Amerika - İsrail Kamusal İşler Komitesi (AIPAC) Politika Forumu'ndaki konuşması İsrail'deki şahinleri bile fazla tedirgin etmeyecek nitelikteydi. Obama'nın Başkanlık seçimi öncesi Irak Savaşı ile ilgili son jestleri, Irak'tan büyük çapta muharip asker çekme taahhüdü ile, 2007'de Irak Savaşı ödeneklerinin kayıtsız şartsız artırılmasına karşı çıkması oldu (Zunes, 2008). Özetle ve hakçası, Obama ABD, Orta Doğu'yu ne kadar askerileştirirse, ABD'nin kendi güvenliğinden o kadar çok uzaklaşacağını bilincindeydi.

4.2.2. İdealizm / Gerçekçilik İkilemi

ABD Dış İlişkiler Konseyi Başkanı Haass'a göre, ABD dış politikasındaki temel kırılma çizgisi idealizm (ABD'nin benimsediği siyasal / ahlaki değerler ve ilkeler uğruna uluslararası ilişkilerde güç kullanmaktan kaçınmaması) ile gerçekçilik (ABD'nin ahlaki kaygılar yerine ulusal çıkarlarını ön planda tutarak, "teenni" ile hareket etmesi) arasından geçmektedir (nakleden: Lizza, 2011). İdealizm ile gerçekçilik arasındaki biçimsel ayrım, gerçekçiliğin uluslararası ilişkileri devletlerarası ilişkilerle sınırlarken, idealizmin uluslararası ilişkileri devletlerarası ilişkilerle sınırlamayıp, uluslararası örgütlerin ve hükümet dışı kuruluşların politikalarının da etkili rol oynamasını öngörmesidir. Uluslararası düzenin oluşması için uluslararası örgütlerin etkili rol oynamasını savunan idealizm, uluslararası ilişkiler yazınında "liberal enternasyonalizm" olarak da adlandırılmaktadır. Tek taraflı / çok taraflı müdahale tartışmaları da gerçekçilik ve idealizmin sorunsalları olmakla birlikte, bu tartışma esasa değil, yöntem ve oluşan ortaklıklara ilişkindir.

Burada vurgulanması gereken nokta şudur: ABD Başkanları ve uluslararası ilişkilerden sorumlu siyasetçileri, bu iki uç arasında birbirini dışlayıcı tercihler yapmamakta, ancak terazinin kefesini bir tarafa doğru daha fazla eğmektedirler. Obama, aşağıdaki çeşitli somut olaylar örneğinde izleneceği gibi, idealist retoriği kullanmakla birlikte, gerçekçi davranan bir siyaset adamıdır.⁴⁶ Obama'nın Dışişleri

46 Başkan adaylığını ilan etmeden kısa bir süre önce Obama, George Bush dış politikasının Clinton

Bakanı Hillary Clinton idealist kampta yer almasına rağmen, siyasetin taktik hesapları gereği, katıksız bir gerçekçi olan ve 2011’de emekliye ayrılıncaya kadar Savunma Bakanlığı görevinde bulunan Robert Gates ile çok yakın ve pürüzsüz ilişkiler kurmayı başarabilmiştir.

4.2.3. ABD’nin Güvenlik Öncelikleri

Mayıs 2010’da yayımlanmakla birlikte, teknik hazırlıkları 2009’da başlayan ve Obama yönetiminin mührünü taşıyan Ulusal Güvenlik Stratejisi şu iki soru etrafında kurgulanmıştır: ABD nasıl bir dünyanın kurulmasını arzulamaktadır? ABD, çıkarlarını daha da pekiştirmek için ne yapmalıdır? Strateji, birinci soruyu şöyle cevaplamaktadır:

Birinci öncelik, ABD’nin dayandığı gücün temellerini yenilemektir; çünkü ulusal güvenlik yurtiçinden başlar. ABD askeri avantajlarını halen korumakla birlikte, yakın zamanlarda rekabet gücünün temeli olan eğitim, enerji, bilim ve teknoloji ve sağlık alanlarında gereken yatırımlar yapılamamıştır. Fiskal açıklar ve ticaret açıklarıyla baş edebilmek için zor kararlar alınmalıdır. Bütün bu sorunlara çözüm getirilmelidir.

İkinci olarak, ABD diğer ülkeleri, kurum ve halkları karşılıklı çıkarlar ve saygı esasına göre, ortak hedeflere angaje edebilmelidir.

Üçüncü öncelik tüm ulusların hak ve sorumluluklarına dayanan adil ve sürdürülebilir bir uluslararası düzen kurulmasıdır. Bu düzene uymayanlar için askeri tedbirler dışında (çeşitli yaptırımlardan tecride kadar uzanan) etkili eylemler geliştirilmelidir.

ABD’nin çıkarları, dört alandaki gelişmelerle pekişir:

Güvenlik: Kastedilen, ABD’nin, ABD yurttaşlarının, ABD müttefikleri ve ortaklarının güvenliğidir.

Refah: Açık bir uluslararası ekonomide sağlam, yenilikçi ve büyüyen bir ABD ekonomisi dünya refahının itici gücüdür.

dönemindeki idealizmin uzantısı olduğuna işaret ederek, demokrasi vaazları verip insani yardım adına ülkeleri bombalamanın ABD’nin askeri kapasitesini zorladığını ve ABD’yi tehlikeli bir dünyada giderek artan tehditleri algılayamaz duruma düşürdüğünü söylemişti (aktaran: Lizza, 2011). Obama’nın buna rağmen Bn. Clinton’la çalışmayı yeğlemesi, iç ve dış politikadaki manevra alanını koruma isteğine bağlanmalıdır.

Değerler: Evrensel değerlere yurtiçinde ve dünyada saygı gösterilmelidir.⁴⁷

Uluslararası Düzen: ABD'nin önderliğinde yürüten, barışı, güvenliği ve fırsatları özendiren, küresel meydan okumalara daha sağlam işbirlikleriyle cevap veren bir uluslararası düzen önerilmektedir.

“Güvenlik” başlığı altındaki amaçlar dizisi şöyle sıralanmaktadır: Yurtiçinde güvenlik ve dayanıklılığı artırmak, El-Kaide ve şiddete yatkın uzantılarını Afganistan, Pakistan ve tüm dünyada çökertmek, nükleer ve biyolojik silahların yayılmasını önlemek, Büyük Orta Doğu coğrafyasında barış, güvenlik ve gelişme fırsatlarını ilerletmek, güçlü ve yetenekli ortakların gelişmesine destek vermek, siber-uzayın güvenliğini sağlamak (altını biz çizdik). Görüldüğü gibi Orta Doğu, bu “stratejik” resme, esas itibarıyla, güvenlik boyutu ile girmektedir. “Uluslararası Düzen” başlığı altında da Orta Doğu’ya atıf vardır.⁴⁸

Strateji, dünya toplumlarını arzu ettiği davranış biçimlerine zorlayacak askeri aygıtı ekonomik gücüyle yeniden üretemeyeceği ve ekonomik levyelerinin de iyice aşındığı noktaya ulaşmış olan hegemonun ortak çıkar anlayışına ve “kolektif rıza”ya dayanan yeni bir model arayışını yansıtmaktadır.⁴⁹ Doğal olarak bu arayış, kuvvetli siyasal ittifaklar yanında, büyük küresel krizlerde harekete geçirilebilecek uluslararası kuruluşların varlığına ve işlerliğine ihtiyaç gösterir. Bu nedenle Strateji, NATO’ya ve BM sistemine övgüyle yaklaşmakta, BM GK’nın genel performansını, inanılabilirliğini ve meşruluğunu artıracak reformlardan

47 Bu evrensel değerlerin Amerika’nın evrensel değer statüsüne yükselttiği değerler olduğu belgenin incelenmesinden anlaşılıyor.

48 “Bizim Büyük Orta Doğu ile ilişkilerimizi geliştirmek ve derinleştirmekte bir dizi kalıcı çıkarımız, uzun erimli taahhütlerimiz ve yeni fırsatlarımız vardır. Bu dizi, İsrail’in bölgeye kalıcı bir biçimde entegre olmasını desteklerken, İsrail ile sağlam bir ortaklığın sürdürülmesini de içerir. ABD Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve diğer Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri... ile kilit güvenlik ilişkilerini geliştirmeyi sürdürecektir. Bu ortaklıklar askeri güçlerimizin ve savunma sistemlerimizin birlikte daha etkili çalışmasını mümkün kılacaktır. Dünyanın en genç nüfuslarından birini temsil eden bu bölgede halkın toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları ile siyasal haklarının sağlanmasını güvence altına almakta stratejik bir çıkarımız vardır. Bu bölgedeki hükümetleri siyasal reformları üstlenmeleri ve ifade, dernek kurma ve medya özgürlüğünü tanımaları için zorlamayı sürdüreceğiz. Evrensel hakları savunan STÖ'lere ve bireylere güçlü desteğimiz sürecektir” (adı geçen belge, s. 45).

49 “Hiçbir ülke, tek başına, dünyanın silahlı çatışmalarını yönetme veya çözme yükünü taşıyamaz; taşımamalıdır. Bu amaca dönük olarak, diplomatik faaliyeti harekete geçirerek caydırma ve önlemeyi yeniden vurgulayacağız ve risk altındaki ulusların dirençlerini artırmak ve şiddet kullanan aşırılığın çekiciliğini azaltmak üzere kalkınma ve güvenlik yardımlarını kullanacağız. Ama tehditlere karşılık vermek ve barışı korumak için uluslararası güçler gerektiğinde, bu güçlerin hazır, yetkin ve istekli olmasını sağlamak üzere uluslararası ortaklarımız ile birlikte çalışacağız” (Strateji Belgesi, s. 47–8).

söz etmekte (s. 46), ama yakın geçmişte ABD'nin BM ile ilişkilerinde yaşadığı sorunları önemsemez görünmektedir.⁵⁰

4.2.4. Obama'nın İslam Dünyasına Açılımı

Başkan Obama'nın Orta Doğu'ya bakışı ile ilgili ilk izlenimleri Şubat 2009'da Camp Lejeune (ABD)'de Irak'ta görevli veya görevlendirilecek deniz piyadelerine yaptığı konuşmada bulmak mümkündür. Konuşma, esas itibarıyla, bundan sonra ABD'nin Irak'ta ne yapmak istediğini açıklamaya dönüktür; ama içinde şu cümleler de yer alır: “Irak'ın geleceği Büyük Orta Doğu'nun geleceğinden ayrılamaz; dolayısıyla dostlarımız ve ortaklarımızla hem Irak'ın, hem bölgenin güvenliğini geliştiren yeni bir çerçeve tesis etmeye çalışmalıyız... İleride, ABD İran ve Suriye dâhil, bölgedeki tüm uluslarla ilkeli ve sürekli bir bağlantı içinde olacaktır. Bölgesel meydan okumaları birbirinden soyutlayarak ele alamayız; daha akıllı, sürdürülebilir ve kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Bu nedenle, askerimiz üzerindeki yükü hafifletirken, diplomamızı yeniliyoruz... Irak'taki savaşın sonu Orta Doğu'da yeni bir Amerikan önderliği ve angajmanı çağını başlatacaktır.” Camp Lejeune konuşmasından bir ay sonra Obama Nevruz münasebeti ile İran halkına iyi dileklerini ileten bir mesaj yollar: “Zaman içinde artan görüş ayrılıklarımız var. Yönetimim, aramızdaki tüm sorunların çözümü için diplomasiye başvurmaya ve ABD, İran ve uluslararası toplum arasında yapıcı bağlar oluşturmaya kararlıdır. Tehditler bu sürece yardımcı olmaz. Aradığımız şey dürüst ve karşılıklı saygıya dayanan bağlantılardır”. İran'ın bu “uvertür”e olumsuz tavrı karşısında ABD Temmuz 2010 tarihli Kapsamlı İran Yaptırımları Yasası'nı çıkarmıştır.

Obama, Başkanlığa gelişi sonrasındaki ilk yurt dışı ziyaretini gerçekleştirdiği Ankara'da, Nisan 2009'da TBMM kürsüsünden şunları söylüyordu: “ABD İslam'la savaş halinde değildir; olmayacaktır da. Aslında Müslüman dünyası ile ortaklığımız, sadece bütün inançlı insanların reddettiği şiddet ideolojilerini geriletmek için değil, bu dünyanın tüm insanlarına fırsatlar sağlamak açısından da kritik önemdedir. Şunda da açık olmalıyım: Amerika'nın İslam camiası ile, İslam dünyası ile ilişkisi sadece terörizm karşıtlığına dayandırılmaz, dayandırılmayacaktır. Karşılıklı çıkar ve saygı esasına dayalı bir ilişki arıyoruz.” Bu çıkış Obama'nın Haziran 2009'da Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşma ile sürdü: “Kahire'ye ABD ile tüm dünya Müslümanları arasında

50 Metnin 13. sayfasında şu satırlar dikkatle okunmalı: “Son yıllarda Amerika'nın uluslararası kuruluşlarla yaşadığı düş kırıklıkları, bizi zaman zaman BM sistemi ile *ad hoc* ilişkiler kurmaya götürmüştür. Ancak, ulus-üstü meydan okumalar dünyasında ABD'nin uluslararası sistemi güçlendirmeye, bu kuruluşların içinde çalışarak kusurlarını gidermeye ve ulus-üstü işbirliğini harekete geçirmeye ihtiyacı olacaktır”.

yeni bir başlangıcı, karşılıklı çıkar ve saygıya, Amerika ile İslam'ın birbirlerini dışlamadığı ve birbiriyle yarışma içinde olmadığı gerçeğine dayanan yeni bir başlangıcı aramak üzere geldim...Ortalığa çıkan olumsuz İslam stereotipleriyle mücadele etmeyi ABD Başkanı olarak sorumluluğumun parçası sayıyorum. Ama aynı ilke Müslümanların Amerika algısına da uygulanmalıdır. Nasıl Müslümanlar kaba bir stereotipe uydurulamazsa, Amerika da salt kendi çıkarını kollayan bir imparatorluğun kaba stereotipi değildir... Yüzleşmek zorunda olduğumuz ilk konu şiddet kullanan aşırılığın tüm biçimleridir. Ankara'da açıkça belirttim ki, Amerika İslamla savaş halinde değildir, asla olmayacaktır. Ancak güvenliğimize ciddi bir tehdit oluşturan şiddet yanlısı aşırılarla yılmadan mücadele edeceğiz; çünkü biz tüm inanç sahibi insanların reddettiği şeyi reddediyoruz: Masum erkek, kadın ve çocukların katledilmesi. Ve benim ABD Başkanı olarak ilk görevim Amerikan halkını korumaktır.”

Görece uzun Kahire konuşmasında Obama, ABD'nin perspektifinden bir Orta Doğu / Mısır sorunları gündemi belirler. Bu gündemin ilk maddesi, yukarıda değindiğimiz, şiddet kullanan aşırılığa karşı mücadeledir. Diğer altı madde ise şöyle sıralanır: Arap - İsrail çatışmasının sonlandırılması, devletlerin nükleer silahlar konusundaki hak ve sorumlulukları, demokrasinin geliştirilmesi, dinsel özgürlük, kadın hakları ve ekonomik gelişme.

Obama konuşmasının açılışında El-Ezher ve Kahire Üniversitesi'ni “gelenek ve ilerleme arasındaki ahenk”i temsil ettiğini söyleyerek överken, daha sonra vurgulayacağı iki temayı, yani yönetim biçimi ve geleneğe saygı'yı da öndelemiş olmaktadır: “Hiçbir hükümet sistemi bir ulus tarafından diğerine empoze edilemez; edilmemelidir. Bu (önerme) benim hükümetlerin halkın iradesini temsil etmeleri ilkesine bağlılığımı azaltmıyor. Her ulus bu ilkeyi kendi halkının geleneklerine temellendirerek, kendi yolunca hayata taşır.” Bu sözler, Obama'nın (kendi gerçekçiliğine uygun olarak) Orta Doğu'daki baskıcı rejimleri demokratikleşme için fazla zorlamayacağını, “düzen içinde dönüşüm”ü kollayacağını ima etmektedir.

Geleneğe saygı teması ile Obama, Mısır'daki İslamcı - gerici akımlara bir selam yollarken, demokratlarla dinsel / etnik azınlıkları kollamayı da ihmal etmemektedir: “İktidarınızı zor yoluyla değil, ikna yoluyla sürdürmelisiniz; azınlıkların haklarına saygı göstermelisiniz; hoşgörü ve uzlaşma ruhuyla katılımı sağlamalısınız; halkınızın çıkarlarını ve siyasal sürecin meşruiyetini parti çıkarlarının önünde tutmalısınız. Bu öğeler olmadan, salt seçimlerin yapılması gerçek demokrasiyi getirmez...Bazı Müslümanlar arasında, kendi inancını bir başkasının inancını reddederek ölçme gibi kaygılandırıcı bir eğilim var. Dinsel

farklılığın zenginliği korunmalıdır - ister Lübnan'daki Maruniler, ister Mısır'daki Koptik Hristiyanlar olsun. Dürüst olacaksak, Müslümanlar arasındaki fay hatlarının da kapanmasından söz etmeliyiz, çünkü Sünniler ve Şiiler arasındaki bölünmeler (özellikle Irak'ta) trajik şiddet olaylarına yol açmıştır.”

4.2.5. ABD'nin Irak ve Afganistan'daki Askeri Operasyonları

Obama, Camp Lejeune konuşmasında örtülü ifadelerle Bush dönemindeki askeri operasyonları eleştirmektedir: “Amerika'nın açıkça tanımlanmış amaçlarla savaşa girmesi gerektiğini öğrendik; bunun için Afganistan politikasının gözden geçirilmesi talimatını verdim. Müdahalenin maliyetini her zaman ölçmemiz ve bu maliyet bilgisini Amerikan halkına dürüstçe söylememiz gerektiğini öğrendik; bunun için Irak ve Afganistan (harcamalarını) açıkça bütçeme koydum. 21. yüzyılda amaçlarımızı gerçekleştirmek için Amerikan gücünün tüm öğelerini kullanmamız gerektiğini öğrendik; bunun için sivil ulusal güvenlik kapasitemizi geliştirmeyi ve yükü sürekli olarak askerlere yıkmamayı taahhüt ettim... Dostlar ve müttefiklerle yakın çalışmanın önemini öğrendik; bunun için dünya ile yeni bağlantılar kurma dönemini başlatıyoruz”.

Mart 2009'da Afganistan ve Pakistan ile ilgili yeni stratejisini açıklayan Obama, bu bölgede durumun çok tehlikeli olduğuna değinerek Afganistan'da kullanılacak savaş ödeneklerini artırmayı, Pakistan'ı El-Kaide'nin sızmalarına karşı korumayı ve Pakistan'ın ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemeyi planladığını belirtmektedir. Bu konuşmada ilginç diğer saptamalar da vardır. İlki, güvenlik açısından Afganistan ve Pakistan'ın geleceğinin birbirinden ayrılamayacağıdır. İkincisi, ABD'nin askeri müdahalelerinin esas itibarıyla yüksek düzey ve yoğunluktaki terörist hedeflere, sağlam istihbarat sonrasında yöneltmesidir. Üçüncüsü de askeri operasyonların finansmanına katkısı: “Amerika fazlasını yaptıkça, diğerlerinin de kendi paylarına düşeni yaparak bize katılmasını isteyeceğiz”⁵¹

İki yıl sonra neyin başarılı neyin başarısız olduğu Obama'nın Mayıs 2011 konuşmasından çıkarsanabilmektedir: “İki yüksek maliyetli çatışmanın tanımladığı bir on yıl sonrasında, dış politikamızı değiştirmek için çok şeyler yaptık. Irak'ta yıllarca süren savaştan sonra 100 bin askerimizi geri çektik ve oradaki muharebe misyonuna son verdik. Afganistan'da Taliban'ın atılımını kırdık; bu Temmuz'da oradan askerlerimizi çekmeye başlayacak ve kumandayı Afgan güçlerine devretmeye devam edeceğiz: El-Kaide ve bağlantılarıyla yıllarca süren savaştan

51 Stratejinin diğer ayrıntıları için bkz. *White Paper of the Interagency Policy Group's Report on U.S. Policy Toward Afghanistan and Pakistan.*

sonra liderleri Bin Ladin'i öldürerek, El-Kaide'ye muazzam bir darbe indirdik." Irak'taki rejimin henüz istikrar kazanmadığı ve Karzai yönetiminin Afganistan'ı kontrol edebilecek durumda olmadığı hatırlanırsa, yukarıdaki anlatıdan bir başarı öyküsü çıkarmak güçtür. Ancak Obama, Bush'un demokratlaştırma retoriğini terk ederek, Irak'taki Amerikan askeri varlığını küçülterek, Afganistan'da ve El-Kaide'ye karşı sınırlı hedefler saptayarak, dış dünyadaki karşıtlarıyla konuşmaya başlayarak ve ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda müttefiklerini zorlayarak, Arap - İsrail ihtilafında daha dengeli bir tavır takınacağı izlenimini yaratarak ABD'nin Orta Doğu'da yıpranan imajını "yumuşak güç" görüntüsüyle değiştirmeyi başarmıştır (Bettiza ve Phillips, 2010). Obama'nın ilginç bir saptamasını da burada kaydedelim: "Bin Ladin'in ölümünden önce El-Kaide, bölgede anlamlı olabilme mücadelesini yitirmekteydi". El-Kaide anakronizmine yazımızın son bölümünde yeniden değineceğiz.

4.2.6. Arap - İsrail İhtilafı

Görev yılları içinde Obama'nın Arap - İsrail ihtilafına son vereceğini umduğu barış planı taslağı en özlü biçimiyle Eylül 2010'da BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma ile Mayıs 2011'deki Orta Doğu üzerine konuşmasında yer almaktadır. Ana hatlarıyla 2007'deki AIPAC Politika Forumu'ndaki konuşmasındaki önerilerden fazla uzaklaşmayan bu taslağın öğeleri kısaca şunlardır:

Kısa dönemde, güven artırıcı tedbirler olarak İsrail'in yeni yerleşimler kurmayı durdurması, İsrail ve Filistin taraflarının birbirlerine yönelik silahlı saldırılarına son vermeleri;

İsrail'in varlığının ve sınırlarının Araplarca tanınması, Filistinlilerin kendi egemen devletlerini kurarak, kapsamlı bir barış anlaşmasından sonra İsrail'le yan yana yaşamaları;

İsrail ve Filistin devleti arasındaki sınırnın (taraflarca mutabık kalınacak ve sınır güvenliğine yardımcı olacak karşılıklı takaslar hariç) 1967 savaşı öncesi sınırlara dayanılarak belirlenmesi;

İki duyarlı sorun alanının (yani Kudüs'ün geleceği ve Filistinli mülteciler) gelecekte her iki tarafın uzlaşması ile çözülmek üzere zamana bırakılması.

Bu taslağa her iki tarafça da sempati ile bakılmamasına rağmen, Obama ve bakanları geçmişe takılıp kalmama, geleceği ve barışı düşünme çağrılarını ile tarafları müzakere masasına yanaştırmak için yoğun bir çaba içindedir. Bu çabaların sadece Filistin'lilere ve İsrail'e değil, İsrail'e komşu Arap ülkelerine de

uzatılan “havuçlar” ile desteklendiği görülüyor (aşağıya bakınız). Gelb (2009) ve Chomsky (2010)’nin değerlendirmeleri bu “havuçlar”ın fazla etkili olmayacağını düşündürmektedir.

4.2.7. Ekonomik Performans ve Kriz Sonrası Destekler

Orta Doğu ekonomilerinin GOÜ ortalamasının altında kalan bir hızla büyümesi, bu ekonomilerde büyük gelir eşitsizliklerinin oluşması ve yüksek işsizlik oranları önünde, ABD siyaset adamlarının naive ve yalınkat açıklamalara sığındıkları görülüyor. Onlara göre kötü ekonomik performansın başlıca sorumlusu, girişim özgürlüğünü boğan, yaratıcı fikirleri ve fırsatları engelleyen baskıcı siyasal rejimlerdir. Bu tür rejimlerin eteğinde türeyen aşırı bürokrasi, kayırmacılık, rüşvet ve yolsuzluk, Orta Doğu’nun vasıflı insangücü potansiyelini tam kullanmasını önlemektedir.⁵²

Bu masalları anlatanlar, Orta Doğu ekonomilerinde son üç onyılıda ticaret ve sermaye hareketlerinin büyük ölçüde serbestleştirildiğini, korumacılığın fiilen ortadan kalktığını, petrol üreticisi ülkelerin üretim yapılarını çeşitlendirmek için 1960’lı ve 1970’li yıllarda başlattıkları girişimlerin terk edildiğini ve bütün bu politika tercihlerinin Dünya Bankası ve IMF tarafından övgüyle karşılandığını görmezden gelmektedirler. Doğal olarak, neoliberalizmin bu sadık öğrencilerini siyasal krizi izleyen ekonomik krizde ayakta tutabilmek, “merkez” için yararlıdır. Obama’nın Mayıs 2011 konuşmasında böyle bir destek paketinin öğeleri sıralanmıştır:

ABD, Dünya Bankası ve IMF’den Tunus ve Mısır ekonomilerini istikrarlandırmak ve “modernize” etmek için bir plan hazırlamasını ve bunu G-8’e sunmasını istemiştir.

“Demokratik” Mısır’ın 1 milyar \$’lık borcu silinecek ve bu kaynak büyüme ve girişimciliğe destek olarak kullanılacaktır. ABD, Mısır’ın finans piyasalarına yeniden girişini kolaylaştırmak üzere, alt yapı ve istihdam yaratma amacı ile başvurulacak 1 milyar \$’a kadar borçlanmaya garanti verecek, yeni demokratik hükümete Mısır’ın eski rejim tarafından çalınan servetlerini kurtarmakta yardımcı olacaktır.

ABD yönetimi, Kongre’yle işbirliği yaparak Tunus ve Mısır’da yatırım yapmak üzere Girişim Fonları oluşturacak, bu fonlar Doğu Avrupa’daki dönüşümde oluşturulanlara benzer biçimde modellenecektir. OPIC, çok yakında tüm Orta Doğu bölgesinde özel yatırımları desteklemek için 2 milyar \$’lık bir

⁵² Bu “açıklama”ların örnekleri, Obama’nın yukarıda zikrettiğimiz konuşmalarında mevcuttur.

imkân oluşturacak, ABD EBRD'nin Orta Doğu Bölgesine de odaklanması için müttefikleri ile birlikte çaba harcayacaktır.

ABD, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile petrol dışı ticareti özendirmek için kapsamlı bir Ticaret ve Yatırım Ortaklığı İnisyatifi'ni başlatacaktır.

Bu desteklerin yeni ve “demokratik” Mısır hükümetince karşılıksız bırakılmayacağı ve Mısır ile ABD'ye yakın diğer bölge ülkelerinin Arap - İsrail ihtilafında geçmişteki olumlu tutumlarını sürdüreceği umulmaktadır.

4.2.8. Yaklaşan Fırtına?

Ağustos 2010'da Obama'nın Başkan Yardımcısı Biden, Bakanlar Clinton ve Gates, Genelkurmay Başkanı ve dış politika kurmaylarına gönderdiği “Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Siyasal Reform” başlıklı muhtıra, Başkan'ın Orta Doğu'daki siyasal gelişmelerden kaygılı olduğunu göstermektedir. Ona göre Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da “siyasal reform ve açıklığa giden süreç yavaşlamış, hatta bazı örneklerde durmuş”tur. “Bölgedeki rejimlere karşı yurttaş hoşnutsuzluğunun arttığını gösteren işaretler vardır” ve bugünkü eğilimlerin devamı halinde “bölgedeki müttefiklerimiz içteki görüş ayrılıklarını idare edecek reformlara gitmek yerine baskıyı seçebilir. Dahası, eğer yurttaşların hak ve özlemlerine aldırış etmediğimiz ve baskıcı rejimlere arka çıktığımız algısı doğarsa, bölgesel ve uluslararası inanılabilirliğimiz çökecektir”. Obama kurmaylarından siyasal reform stratejilerini ülkeler itibariyle farklılaştırmalarını ve baskıcı / popülerliğini yitirmiş rejimlere destek ile ABD'nin reform için bastırmasının görelî risklerini tartmalarını istemektedir.⁵³ Ocak 2011'den beri Orta Doğu'da izlenen gelişmeler Obama ve kurmaylarının karşılaştıkları açmazın üstesinden gelemediklerini ve “düzen içinde dönüşüm”ü başaramadıklarını ima etmektedir.

4.2.9. Kısa Bir Bilanço

ABD'nin 1970'li ve 1980'li yıllardaki “Yeşil Kuşak” stratejisi, Sovyet etkisini önce çevrelemek, sonra da geriletmek amacı ile Orta Doğu, Orta Asya ve Güney Asya'da İslamcı hareketleri ve onları destekleyen gerici rejimleri seferber etmeyi öngörüyordu. Etkili bir biçimde yürütülen bu strateji, Sovyetler'in çöküşü ile başarıya ulaşmış görünse de, ABD'yi gelişmesine büyük katkıda bulunduğu, ancak kontrol etmekte zorlandığı güçlü İslamcı hareketlerle karşı karşıya getirdi.

2000'li yıllardan itibaren ABD'nin izlemeye başladığı yeni strateji, Orta Doğu'da yükselen İslamcı hareketlerle bir *modus vivendi* arayışını simgelemektedir.

53 www.newyorker.com/reporting/2011/05/02

Çok sık atıfta bulunduğu özgürlük ve demokrasi temalarının albenisine rağmen, bu stratejinin özü itibariyle, “Yeşil Kuşak” gibi, gerici ve Orta Doğu halklarına büyük kazanımlar vaad etmeyen bir strateji olduğu kanısındayız.

Müslüman Kardeşler (M K) Üzerine Notlar

MK'nın Amaç ve İlkeleri

MK'nın amaç ve ilkeleri, Çizelge 1'e çıkarılan küçük “kimlik kartı”nda özetlenmiştir. MK'ya göre Kuran ve Sünnet, Tanrı'nın insana armağan ettiği en mükemmel hayat tarzı ve sosyal / siyasal örgütlenme sistemini oluşturur. İslam ülkelerindeki hükümetler bu sisteme dayanmalı ve İslam dünyası nihai olarak bir Halifelik altında birleşmelidir. MK'nın kurucusu Hasan El-Benna, İslam'ın geleceğini İspanya'dan Endonezya'ya uzanan coğrafyada bir İslam İmparatorluğu kurulmasında görüyordu.

MK'nın İslam devleti konusundaki tutumu 2007'de açıklanan, fakat formel biçimde kabul edilmeyen taslak programında dile getirilmiştir. Burada atıfta bulunulan şey, dini liderler tarafından yönetilen bir ülke değil, parlamentonun çıkardığı kanunların İslam'a uygunluğunu denetleme ve gerektiğinde veto etme yetkisi ile cihazlanmış yasal - teolojik bir otoritenin varlığıdır (Arapçası, “merciyye”).

MK'nın nihai amaçları, kısa dönemde başka taktik hedefler ilan etmesine engel olmamaktadır. 2011'de Mısır'daki kıyam sonrasında MK, kendi web sitesine şunları yerleştirmiştir: “Bütün diğer reformlara açılan gerçek ve doğal yolun siyasal reform olduğuna inanıyoruz. Siyasal çoğulculuğu, iktidarın barışçıl yöntemlerle el değiştirmesini ve ulusun bütün gücün kaynağı olduğunu benimseyen demokrasiyi kabul ettiğimizi beyan etmiş bulunuyoruz. Bizim görüşümüze göre, siyasal reform olağanüstü hale son verilmesini, eğilimleri ne olursa olsun siyasal partiler kurma hakkını, basın özgürlüğünü, eleştiri ve düşünce özgürlüğünü, v.b. içermek üzere kamusal özgürlüklerin tesisini içerir. (Siyasal reform) istisnai mahkemelerin ve istisnai kurumların ilgasını, yargı bağımsızlığının tesisini ve yargının genel seçimleri tam ve gerçek anlamıyla denetlemesini de içerir” (vurgular bizimdir, O.T.).⁵⁴ Herhangi bir demokratın özünde karşı çıkamayacağı bu beyan MK'nın demokrasiyi nihai amacına erişmek için bir “taşıt aracı” olarak kullanma olasılığını dışlamaz. Nitekim, MK temsilcileri Temmuz 2011'de medya aracılığı ile nihai amaçlara bağlılıklarını teyit etmişlerdir.

54 www.ikhwanweb.com/faq.php; erişim: 17 Mayıs 2011.

Çizelge 1: Müslüman Kardeşler (El-İhvan-ül-Müslimun) Hareketinin Küçük “Kimlik Kartı”

Kuruluş: 1928, İsmailiye (Mısır)

Kurucu: Hasan El-Benna

Amacı: “Kur’an ve Sünnet’i Müslüman bireylerin, ailelerin, cemaatin ve devletin hayatına tek referans noktası olarak yerleştirmek”

İlkeleri: “Allah amacımız, Kur’an anayasamız, Peygamber önderimiz, cihad yolumuz, şehadet özlemimiz”

Sloganı: “Çözüm İslam’da”

İdeolojik yapıtaşları: Pan-İslamizm / İslami demokrasi / “Kutbi”lik / Cihad

Yapılanma: Her yöreden seçilerek gelen temsilcilerden oluşan Genel Örgütsel Konsey / Plan ve programların hazırlanmasından sorumlu Şura / Şura tarafından atanan ve faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu olan İcra Ofisi. İcra Ofisi’nin şu birimleri vardır: İcra Önderliği / Örgütlenme Bürosu / Genel Sekreterlik / Eğitim Bürosu / Siyasal Büro / Kadınlar (“Kızkardeşler”) Bürosu.

Müslüman Kardeşler, özünde bir siyasal parti değil, bir siyasal “hareket”tir; ancak Müslüman Kardeşler mensupları çeşitli ülkelerde siyasal partiler oluşturmuşlardır (bkz. Çizelge 2). MK’nın örgütlendiği diğer ülkelerde bir Şube Komitesi kurulmakta ve Şube Komitesi’nin başkanı İcra Önderliği’nce atanmaktadır. Şube komitesindeki sorumluluk paylaşımı İcra Ofisi’ndekiler gibidir.

Şiddete karşı tavır: 1970’lerden bu yana, “resmi” olarak şiddete karşı.

Yakından ilişkili olduğu siyasal hareketler: Tüm Hindistan Müslüman Birliği / Hizb-üt-Tahrir / Cemaat-i İslami (Pakistan) / Milli Görüş (Türkiye)

Kaynak: MK ile ilgili çeşitli web sitelerinden derlenmiştir.

MK’nın Düşünsel Temelleri

MK’nın kuruluş yıllarındaki ideolojisi, “selefi” anlayışın gerici ve antidemokratik bir versiyonunu benimseyen Muhammed Raşid Rıza (1865–1935)’nin görüşlerinden esinlenmişti. Raşid Rıza, 1899’da Muhammed Abduh’la birlikte El-Menar (Fener) adlı dergiyi kurdu ve dergiyi Abduh’un 1905’de ölümünden sonra tek başına yayınlamaya devam etti. El-Menar’da Kuran tefsirleri ve fetvalar yay alıyordu.

Raşid Rıza, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki 1908 devriminden sonra Pan-Arap siyasal görüşler doğrultusunda çaba harcadı. “İbadet” ve “Muamelat” (sosyal ilişkiler) bütünü olarak Şeriat’a tümüyle bağlanmış bir İslam Devleti’ni öngören Raşid Rıza, 1924’de Halifelik’in ilgasını “Türklerin İslam’a ihaneti” olarak yorumlamış, Suudi Krallığı’nın oluşumunu yeni İslam Devleti’nin modeli

olarak övgüyle karşılamıştı⁵⁵. Araplara intikal edecek bir halifeliğin gerekliliğine ve Müslüman Rönesans'ında (En-Nahda) Arap ulusunun önderliğine inanıyor; “Şura” olarak adlandırdığı “hükümetin “demokratik” danışma mekanizması”nı destekliyordu.

Ancak MK'nın ideolojisine en önemli katkıyı sağlayan Seyyid Kutb (1906–66) oldu. 1948–50 döneminde yaşadığı ABD'deki eğitim sistemini inceleyen ve olumsuz izlenimlerle Mısır'a dönen Kutb, 1940'lı yıllarda Konum Dersleri ve İslam'da Sosyal Adalet'i yazdı. 1954'de Nasır'a karşı düzenlenen suikast girişimi dolayısıyla pek çok MK üyesi gibi tutuklanarak hapse mahkûm edildi. Hapiste iken Kuran'ın Gölgesinde adlı tefsir kitabını bitirdi. 1964'de Irak Devlet Başkanı Abdüsselam Arif'in aracılığı ile serbest bırakılan Kutb, aynı yılda Yoldaki İşaretler ile siyasal / düşünsel konumuna açıklık getirdi; 1965'de darbe girişimi iddiasıyla yeniden tutuklandı ve 1966'da idam edildi. “Cihad” kavramı üzerinde ısrarla duran ve İslami devlet dışındaki siyasal modelleri “Cahiliyye” (İslam Öncesi Çağ) ile özdeşleştiren Kutb, Türkiye'deki Milli Görüş hareketi üzerinde de büyük etki yapmıştır.⁵⁶

Mısır'da MK'nın Yaşam Öyküsü

Kuruluşunda MK, esas itibariyle, toplumsal hizmetler sağlayan, dayanışmacı bir örgütlenme idi. Okuma - yazması olmayanları eğitiyor, hastane ve eczaneler kuruyor, ticari girişimlere önyak oluyor, bütün bu faaliyetler sırasında İslam'ı örgütlemeye önem veriyordu. Bağımsız işçi sendikalarına, buna benzer popüler örgütlenmelere ve kadın haklarına karşı olmakla birlikte, yabancı ve tekelci kuruluşlarda çalışanları koruma iddiasını da sahipleniyordu.

1930'lar, MK'nın bir “İslami Enternasyonal” oluşturma çabası ile geçti ve MK Filistin (1935), Lübnan (1936), Suriye (1937) ve (gecikme ile) Ürdün (1942)'de örgütlendi. 1948 Arap - İsrail Savaşı'ndan sonra Mısır Hükümeti, askeri kanadını deşifre ettiği örgütü dağıttı ve üyelerini tutukladı. Aynı yıl sonunda bir MK üyesi, Başbakan Fehmi Nokraşi'yi öldürdü; kısa bir süre sonra MK'nın kurucusu El-Benna, kimliği bilinmeyen (ama hükümete yakın olduğu iddia edilen) kişilerce öldürüldü. MK bu olaylardan sonra illegal, fakat varlığına az çok tahammül gösterilen bir örgüt haline geldi. 1952 darbesini yapan Özgür Subaylar da aynı tutumu sürdürdü. 1954'te Nasır'a suikast girişiminden sonra MK üyeleri

55 Raşid Rıza, Abduh gibi, ibadette Kuran ve Hadis buyruklarına kesinlikle uyulmasından, ancak “muamelat”ın İslami ahlaka uymak koşulu ile toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlenmesinden yana idi.

56 Kutb'un yukarıda anılan eserlerinin hepsi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkçe'ye çevrilmiş, hakkında ölüm cezası veren mahkemede o dönemdeki Mısır siyasal liderleri için kullandığı “Tagut” yakıştırması, Milli Görüş sempatanları tarafından açıkça veya ima yoluyla Atatürk ve yakınları için kullanılmıştır.

hapsedildi, işkence gördü, tutuklamalar dönem dönem devam etti.⁵⁷ Nasır'ın 1970'te ölümünden sonra yerine geçen Sedat görünüşte illegal olan MK'yı (arasıra taciz etmekle birlikte) Mısır'ın otokratik rejimine entegre etti ve MK yoksul Mısır'lılar için "hayır işleri" sağlayan, ama aynı anda İslami "reform"ları ve demokrasiyi savunan yaygın ve siyasallaşmış bir örgüte dönüştü.⁵⁸ Mübarek de aynı çizgiyi izledi. Sedat ve Mübarek'li yıllarda MK, hemen tüm Orta Doğu ülkelerinde örgütlendi (Bkz. Çizelge 2).⁵⁹

2000'li yıllarda MK'yı Mısır'da rejimin marjinal bir ögesi değil, iktidar ya da iktidar ortağı olarak görmek isteyen (ve Türkiye'de AKP'nin 2000'deki seçim başarısından umutlanan) genç üyeler ile siyasal mücadeleyi eski kalıplar içinde yürütmeye eğilimli yaşlı kuşak arasındaki gerilim, MK'nın 2005 seçimlerine bağımsız adaylarla katılması ve Parlamento'daki koltukların 88'ini (yaklaşık % 20'sini) elde etmesiyle aşıldı.⁶⁰ MK böylece Parlamento'daki en büyük muhalefet grubu oldu; rejimin "sadık" muhalefet partileri ise sadece 12 milletvekili elde edebildiler. MK milletvekilleri Parlamento'yu gerçek bir yasa koyucu ve hükümeti denetleyici organ haline dönüştürmek amacı ile ciddi bir çalışma sergilediler ve siyasal reform taleplerini her fırsatta dile getirdiler.

Obama'nın Haziran 2009 tarihli Kahire konuşmasında bölgedeki ve Mısır'daki demokratikleşmeyi destekleyeceğini vurgulaması (bkz. 4.2.4), Mısır'daki muhalefeti ve bu bağlamda MK'yı harekete geçirdi. Kısa bir tereddütten sonra MK, Muhammed El-Baradei'nin (görünürdeki) önderliğinde kurulan Değişim için Ulusal Birlik Koalisyonu içinde yer aldı; ama bu birliktelik çok uzun sürmedi. 2010 Parlamento seçimlerinin ilk turuna (liberallerin boykot çağrılarına rağmen) katılan MK, bu turda elde ettiği sonuçları tatminkâr bulmayarak ikinci tura katılmadı. Böylelikle temsili niteliğini büsbütün yitiren parlamento, Mübarek rejiminin Mısır'da itibarsızlaşmasını çabuklaştırdı. Öykünün bundan sonrası Üçüncü Bölüm'de anlatılmıştır. 2005 seçim sonuçları, 2011 sonbaharında yapılması amaçlanan Mübarek sonrası ilk genel (ve serbest ?) seçim için yeterli bir fikir vermeyebilir. Ancak MK'nın bu seçimlere en iyi örgütlenmiş siyasal hareket olarak gireceği akılda tutulmalıdır.⁶¹

57 1956 Süveyş Kanalı Krizi sırasında MK, "düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışı ile işgalci ülkeler İngiltere ve Fransa'yı destekledi. MK'nın "anti-empyralist" tutumla hiçbir ilgisi olmadığını ilk somut işareti budur.

58 Sedat, Mısır Anayasası'nın 2'inci maddesine "Şeriat hukukun kaynağıdır" hükmünü koyarak ve eğitimi, yargıyı ve medyayı MK'nın etkinliğine terk ederek MK'ya en büyük katkıları sağladı.

59 1989'dan itibaren Sudan'da (Ömer Hasan El-Beşir'in Ulusal İslami Cephe'si) ve 2007'den itibaren Gazze'de (Hamas) MK ile açık bağı olan partiler iktidarda bulunuyor; MK uzantıları ise halen Ürdün, Irak, Bahreyn, Kuveyt, Yemen ve Cezayir'de fiilen siyasal sürecin içindeler.

60 Türkiye'de 2000'li yılların başında Milli Görüş'ten kopanların da benzer güdülerle hareket ettiği hatırlanmalıdır.

61 Halen MK'nın % 20-30 arasında bir seçmen desteğine sahip olduğu tahmin ediliyor (*The New York Times*, 2011).

Çizelge 2: Müslüman Kardeşler 'in Mısır Dışındaki Orta Doğu Ülkelerindeki Uzantıları

Ülke	Kuruluş Tarihi	Kuruluş Adı	Siyasal Hayattaki Konumu
Bahreyn	-	<i>El-İslah</i>	<i>El-Minber (El-İslah'ın siyasal kanadı) Bahreyn Temsilciler Meclisi'ndeki en büyük grup.</i>
Cezayir	1953-4	-	<i>Bağımsızlık sonrasında marjinalleşti; 1990'da Barış Hareketi'nde örgütlendi. Hareket, 2000'li yıllarda ülkeyi yönetmekte olan Başbakan Buteflika'yı destekleyen üçlü koalisyonun parçası.</i>
Filistin	1935	-	<i>Halen Hamas tarafından temsil ediliyor (Kuruluşu: 1987, Gazze).</i>
İran	1940'lar	<i>Fedayiin-i İslam</i>	<i>Fedayiin-i İslam'ın kurucusu Nevab Safevi, Humeyni ile ittifak halinde İran Devrimi'ne (1979) katıldı.</i>
Irak	1960	<i>Irak İslami Partisi</i>	<i>1961'den sonra faaliyetleri kısıtlandı ve "yeraltına" indi. 2003'deki rejim değişikliğinden bu yana açık siyasal sürecin içinde; önderi Tarık el-Hasimi.</i>
Kuveyt	-	-	<i>Kuveyt Parlamentosu'nda Hadas tarafından temsil ediliyor.</i>
Libya	1940'ların sonu	-	<i>Kaddafi rejimi tarafından baskılandı; 1980'lerin başında El-Cemaat-ül-İslamiye el-Libye adıyla ortaya çıktı ve aşamalı olarak açık siyasal faaliyete geçti.</i>
Sudan	1949	<i>Sudan Müslüman Kardeşler Örgütü</i>	<i>Müslüman Kardeşler / Ulusal İslami Cephe ülkenin tüm siyasal ve yönetsel aygıtlarına nüfuz etmiş durumda.</i>
Somali	1960'ların başı	<i>Hareket-ül-İslah Eş-Şebab</i>	<i>İlki, genel beşeri kalkınma amaçlı ve parasız toplumsal hizmet sunumu ağırlıklı olarak faaliyet gösteriyor. İkincisi ise bir muhalefet grubu konumunda örgütlü.</i>
Suriye	1930'lar	-	<i>Baas Partisi'ni 1963'de iktidara getiren darbeden sonra "yeraltında"; ağı biçiminde örgütlü.</i>
Suudi Arabistan	-	-	<i>Varlığı biliniyor ve hoş görülüyor; ancak Suudi Hükümeti tarafından yakın denetim altında tutuluyor.</i>
Tunus	1981	<i>En-Nahda (Rönesans)</i>	<i>Raşid Gannuşi'nin partisi. Tunus'ta Hizb-ül-Tahrir'den sonra en güçlü İslamcı grup.</i>
Ürdün	1942	-	<i>İslami Eylem cephesi (Ürdün Parlamentosu'ndaki en büyük grup).</i>
Yemen	-	<i>El-İslah</i>	<i>Yemen Reform Topluluğu, Müslüman Kardeşler'in siyasal kolu olarak çalışıyor.</i>

Kaynak: MK ile ilgili çeşitli web sitelerinden derlenmiştir.

MK Örgütlenme Modeli ve Finansmanı

MK, Mısır'daki eski rejimin çöküşüne ve MK'nın yeni kurulan Özgürlük ve Adalet Partisi'nde örgütlenme girişimine kadar sınır aşan bir siyasal parti değil, bir hareket idi ve diğer ülkelerde aynı ideolojiyi paylaşan partiler önemli ölçüde özerktiler. Çizelge 1'de özetlenen hiyerarşik örgütlenme modelinin bundan sonra ne tür bir dönüşüm geçireceğini tahmin etmek zor görünüyor. MK hiyerarşisindeki liderlik hemen tümüyle varlıklı kişilerin elindedir; hiyerarşinin ikinci kademesi orta sınıfların gerici eğilimli kişilerinden oluşmaktadır; sıradan üyeler ise MK'nın yönettiği toplumsal hizmet çalışmaları sırasında devşirilir; vurucu gücü oluşturan milisler ("baltacı"lar) arasında suça bulaşmış, karanlık insanlar yer alır. MK'nın Mısır'da 600 bin aidat ödeyen üyesi ve yaklaşık 100 bin militanı olduğu tahmin ediliyor. MK gelirlerinin bir kesrini aidat ödemeyi taahhüt eden üyelerden sağlamakta, bu üyelerin bir kısmının petrol zengini Arap ülkelerinde yaşadığı ve Suudi Arabistan'ın MK'ya ciddi bir gelir desteği sağladığı ileri sürülmektedir.⁶²

Şiddete Karşı Tutum

MK, resmi sözcüleri ağızından şiddete karşı olduğunu ve siyasal sürece şiddete başvurmadan katılmayı amaçladığını beyan etmektedir. MK'nın geçmişinde "laik" Mısır hükümetlerini devirme amaçlı şiddet eylemleri bulunmaktadır. Ancak hareketin 1970'li yıllardan beri şiddet eylemlerinden uzak kaldığı ve bu meyanda 11 Eylül 2001 saldırısını kınadığı da hatırlanmalıdır. MK'nın şiddete karşı tavrı alması 2000'li yıllarda El-Cemaat-ül-İslamiyye ve Et-Tekfir vel-Hicre gibi fraksiyonları MK'dan koparmış, Usame Bin Ladin (sağ iken) MK'yı "cihad"a ve Seyyid Kutb'un ülküsüne ihanetle suçlamıştır.⁶³ MK ve şiddet ilişkisi konusunda güvenilir bir yargıya ulaşabilmek için 2011'in ve sonraki yılların gelişmelerini izlemek gerekecektir.

Son Notlar

MK'nın "piyasa ekonomisi"ne katıksız bağlılığı tartışılmaz; bu bağlamda burjuvazinin ekonomik vizyonunu paylaştığı kesindir. Sömürgecilik döneminde yabancı kuruluşlara karşı girişilen birkaç eylem dışında, MK emekçi sınıf grevlerine de, kır yoksullarının kullandıkları topraklarda tutunmalarına da destek

62 1991'de Mısır, ABD önderliğindeki koalisyon'un Irak'a karşı ilk (Körfez) savaşına katıldığında MK, diğer Sünni İslamcı köktendincilerle birlikte savaşa karşı çıkmış, bu tutum ABD'nin yakın müttefiki Suudi Arabistan ile MK arasındaki ilişkilerde kısa süreli bir gerilim yaratmıştır.

63 Çeşitli gazete haberlerinde ve istihbarat raporlarında MK ile El-Kaide arasında irtibat sağlayan kişi ve örgütlerin varlığı ad, tarih ve mekan zikredilerek dile getirilmektedir. Hepsinden önemlisi, MK'nın 1981'de Başkan Sedat'ın öldürülmesi ile sonuçlanan suikasta ne ölçüde karıştığı da belli değildir. Hamas'ın İsrail'e karşı giriştiği silahlı eylemlerin kınanması ise söz konusu edilmemektedir.

olmamıştır. Dolayısıyla, MK'nın neoliberal ekonomik politika anlayışına ters düşecek bir yanı bulunmamaktadır.

Sonuç Niyetine

Yazımızın öncelikle Üçüncü Bölüm'ü Orta Doğu'da 2011 yılında izlenen kalkışma ve çatışmaları niye “devrim” ya da “Arap Baharı” olarak nitelmediğimizi açıklamak için yeterli ipuçları vermiştir sanıyoruz. İncelediğimiz ülkelerden Mısır ve Tunus'ta eski rejimin despotları devrilmiş olmakla birlikte, anılan iki ülkenin demokratik güçleri bu adımı gerçek bir toplumsal devrime götürecek güç ve kararlılığı sergileyememişlerdir. Libya, 41 yıllık diktatörlüğü varlığını emperyalizme borçlu ve onun yönlendirmelerine bağlı kalacağı anlaşılan bir rejimle değiştirmek üzeredir. Suriye'de eski rejim şimdilik hayata tutunmuş görünmekle birlikte, bu rejimin orta dönemde ayakta kalamayacağı kesindir. Suriye'deki isyancılar henüz belirli bir siyasal programı ortaya koymamışlardır. Özetle, sözü edilen 2011 Arap “bahar”ı, çiçeklenmeyen bir bahar olmuştur.

Bir kalkışma ve ayaklanmayı son tahlilde devrim yapan şey, eski siyasal ve / veya ekonomik sistemi kökten ve kalıcı olarak değiştirebilme başarısı değildir. Avrupa'da 1848-9 devrimlerinin oluşturduğu siyasal yapıların hiçbiri iki yıldan fazla yaşayamamıştır; yine de bu tarihsel kavşakta yaşananlar “devrim” olarak nitelenmektedir; çünkü 1848-9 olayları iktidarın sınıfsal yapısını değiştirmiş, kapitalist birikime ivme kazandırmış, ulusalcılığın ve emekçi sınıf bilinçlenmesi ve örgütlenmesinin önünü açmıştır. Orta Doğu'da despotların devrilmiş (ve devrilecek) olması ve parlamenter demokrasi doğrultusunda bazı adımların atılması, yığınları özgürleştirecek ve emekçi sınıf hareketine yeni ufuklar açacak bir gelişme olmaktan çok, Orta Doğu toplumlarının kapitalist dünya ekonomisine eklenmesinde yeni (ve eskisi gibi bağımlı) bir aşamadır.⁶⁴

Bu saptama, Arap dünyasında 2011'de yaşanan olayların tarihsel önemini küçümsediğimiz anlamını taşımaz. Tersine, Arap halkları ve özellikle Arap dünyasının yoksul, güvencesiz ve işsiz kesimleri (Batı ülkelerinde neoliberalizmin dışladığı ve çaresizliğe ittiği benzerleri gibi) giriştikleri yığınsal eylemlerle sahip oldukları siyasal enerjinin farkına varmışlardır; Arap Orta Doğu'su artık hiçbir zaman 2011 öncesindeki gibi olmayacaktır. Ancak, bu eylemlerin özgürleştirici ve kalıcı kazanımlara dönüşmesi, iyi örgütlenmiş “sol” siyasal hareketin öncülüğünde ve yığınların desteğini kazanabilecek kapsamlı ve gerçekçi bir siyasal programla mümkün olabilirdi. Arap halkları için 2011 konjonktüründe böyle bir imkân bulunamadı.

64 Rice (2003)'ı lütfen hatırlayınız.

İncelediğimiz dört ülkede eski rejimlerin çökmesi veya yıpranması, bu ülkelerde iyi örgütlenmiş bulunan İslamcı siyasi grupları (özellikle MK hareketini) ciddi bir iktidar alternatifi veya ortağı durumuna getirmiştir. Piyasa ekonomisi ve neoliberal ekonomik düzenle ciddi bir karşıtlıkları olamayan bu grup ve hareketlerin iktidar veya iktidar ortağı olarak ülkelerini kapitalist dünya ekonomisi ve toplumu ile eklemlenmeleri önündeki tek ciddi engel, İsrail'in barış için taviz vermeye yanaşmayan tutumudur. Özenli bir diplomasi ve halkla ilişkiler çabası ile bu engel aşılabılır; Batılı ülkelerin yurttaşları kendilerine İslamcı terörün yandaşı olarak tanıtilan siyasi hareketlere anlayışla yaklaşmayı öğrenirken, Arap - İsrail barış müzakerelerinde mesafe alınması Arap halklarını "bir şeyler kazanmakta olduklarına" ikna edebilir.⁶⁵

Kapsamlı bir Arap-İsrail barışına ulaşılsın, ya da ulaşılsın, orta dönemde İslamcı hareketlerin yükselmesinin varacağı nokta, Orta Doğu'da MK ekseninde ve demokratik görünüşlü bir Sünni İslam Bölgesinin (kısaca MKSİB) biçimlenmesidir (bkz. Yıldızoğlu, 2011a). Böyle bir oluşumun aşmak zorunda olduğu üç sorun, İslamcı terör ile Suudi Arabistan ve İran'daki din devletleridir. Bunlardan ilki, El-Kaide lideri Ladin'in ölümünden önce bile lokalize olmaya ve marjinalleşmeye doğru evrilmekteydi; dolayısıyla MKSİB'nin terörle arasına mesafe koyması özellikle Arap - İsrail barışı gerçekleşme yoluna girerse erişilemez bir sonuç değildir. Selefî / Vahabî İslam'a esasen uzak durmayan MKSİB ile Suudi rejimi arasındaki etkileşim, çağdışı Suudi Krallığı'nı dönüştürecek sonuçlar doğuracaktır. Şii İran'daki İslam Devleti ise, bir toplumsal devrim ya da (bugün için olası görünmeyen) bir dış müdahale ile yıkılmadıkça, Orta Doğu güç denkleminin her zaman hesaba katılması gereken değişkenlerinden biri olarak kalacaktır.

MKSİB'de "şura" anlayışı ötesine geçerek eksiksiz düşünce ve inanç özgürlüğünü içeren, dinsel ve etnik azınlıklara saygılı, kadını özgürleştiren ve emeğin haklarını tanıyan çağdaş bir demokrasi yeşeremez; Beşinci Bölüm'deki değerlendirmemiz böyle bir olasılığı dışlamaktadır.⁶⁶

Yukarıdaki analiz bizi Türkiye'nin oluşan "yeni Orta Doğu"ya bir "rol modeli" olup olamayacağı tartışmalarına götürüyor.⁶⁷ Bu iddia üç düzlemde ele

65 Rubin (2011a)'in dile getirdiği kaygılar, İsrail'in İslamcı hareketin güçlendiği bir Orta Doğu'da tutum değiştirmeye zorlanacağına işaretidir. Bu zorlama başarıya ulaşmazsa, sonuç Orta Doğu'da kaos ve çatışmaya kadar varabilecek gerginlikler olacaktır.

66 Şura, MK pratiğinde egemen hizip içinde "Mürşid" in danışma sürecini harekete geçirmesi ve alınan kararları uygulaması anlamındadır, farklı siyasi görüşler arasında oydaşma anlamı taşımaz. Milli Görüş ve onun ardılı AKP'nin yaklaşımı da farklı değildir. Dolayısıyla MK "demokrasisi", AKP'ninkinden farklı olmayacaktır.

67 Bkz. Dede (2011) ve Çağlar (2011).

alınmalıdır: Siyasal, ekonomik ve ideolojik. Siyasal düzlemde, MK ve yandaşı hareketlerin AKP'nin son on yılda içte ve dışta kendisini meşrulaştırma ve siyasal ve toplumsal muhalefeti etkisizleştirme taktiklerinden öğreneceği şeyler olabilir; ancak MK ve benzerlerinin toplumda dinsel duyarlılıklar temelinde örgütlenme ve bu örgütlenmeyle siyasal ve ekonomik güç kazanma pratiği açısından Türkiye'den bir şey öğrenme ihtiyacı yoktur. Tam tersine, Türkiye'de AKP ve cemaat örgütlenmeleri MK deneyiminden çok şey öğrenmiş ve uygulamışlardır. Ekonomik düzlemde, ülkelerin uluslararası sermaye ile ticaret ve sermaye akımları yoluyla eklemleme örüntüsünün gelişmişlik düzeyi ile ilgili olduğunu hatırlamak gerekir. Dolayısıyla Arap Orta Doğu'su Türkiye'nin deneyimini birebir izleyemez; ancak MKSİB'de oluşacak ekonomik felsefe bu konuda engeller değil, fırsatlar yaratacaktır. İslam devletinin ideolojisi konusunda Orta Doğu'nun düşünsel birikimi ise Türkiye'dekini fazlasıyla aşar.⁶⁸

Üzerinde önemle durulması gereken bir başka husus, Orta Doğu'nun siyasal yeniden yapılanmasında AKP'nin (ve özellikle kişisel olarak Başbakan Erdoğan'ın) oynamaya çalıştığı roldür. Bu rol, esas itibariyle İslam dünyasında güç ve iktidar kazanma çabalarına, bazan da durumdan vazife çıkarma niyetlerine dayanmaktadır (örneğin Gül'ün Kahire ziyareti, Gül, Erdoğan ve Davutoğlu'nun Libya ve Suriye liderlerine mesajları, Davutoğlu'nun Libya Temas Grubu'ndaki çalışmaları ve Libya isyancıları ile temasları, Suriye muhalefetine arayışlarına ev sahipliği, v.b.)⁶⁹. İlkesiz ve fırsatçı bir politikanın ara sıra çelişkiler yaratması olağandır (örneğin NATO'nun Libya'da işi olmadığını beyan eden Başbakan'ın hükümeti, daha sonra NATO operasyonlarında görev almakta, Başbakan'ın elinden ödül aldığı Kaddafi'ye birkaç ay sonra sırt çevrilmekte ve itidal dersleri verilmekte, Suriye ile 2009-10'da geliştirilen dostane ilişkiler yerini Ağustos 2011'deki tehditlere ve Suriye'nin Türkiye'nin "iç meselesi" olduğu gibisinden çıkışlara bırakmaktadır).

Söz konusu davranışları daha iyi algılayabilmek üzere AKP'nin amaçlar hiyerarşisini ve bunun sınırlarını incelemekte yarar vardır. On yıllık iktidar dönemindeki eğilimlerin açıkça ortaya koyduğu gibi AKP'nin uzun dönemli nihai amacı Türkiye'de bir İslam Cumhuriyeti oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan şeyler toplum hayatını her vesile ve fırsatı kullanarak İslamileştirmek⁷⁰,

68 Osmanlı Dönemi de dâhil, Türkiye'nin İslam Teolojisi alanında Orta Doğu'dakilerle yarışacak yetkinlikte kişiler yetiştirdiğini söylemek güçtür.

69 Türkiye ve ABD'nin Ağustos 2011'de Suriye'ye yaklaşımlarındaki ortak paydaları unutarak, Davutoğlu'nun Şam'a Bn. Clinton'un isteği üzerine mi, yoksa hükümetin kararı üzerine mi gittiği tartışmasını açmak, tıpkı 2011'de polemik konusu yapılan "Öcalan'la görüşme" gibi, esas sorunu saptırmaktan başka anlam taşımaz.

70 Kendilerini dolambaçlı yollardan İslam'ın "iyiliği emretme, kötülüğü yasaklama" (*emr-i bi'l*

buna karşı direnebilecek odakları etkisizleştirmek ya da ortadan kaldırmaya çalışmak, laik eğitim kurumlarını yozlaştırmak ve yargıyı siyasallaştırmak olmuştur. AKP, benimsediği Selefî / Vahabî İslam'a uygun yaşam pratiklerini toplumda genel kabul görür hale getirdikten sonra, bununla uyumsuz üstyapı kurumlarını plebisitlerle ortadan kaldırdığına ummakta, böylece Milli Görüş'ün öncelikle üstyapı kurumlarını "fethederek" işe başlama yaklaşımını tamamlamaktadır. Öte yandan AKP'nin ne piyasa ekonomisiyle, ne neoliberal iktisat anlayışıyla, ne de neoliberalizmin dünya ölçüde işlerliğini sağlayan hegemonik yapılarla ciddi uyumsuzluğu vardır; bu sınır şartları AKP için "veri"dir.⁷¹ Sınır şartları içinde AKP sürekli "doğaçlama"lar sergilemektedir (örneğin İran'la empati gösterilerine girişilirken, diğer yandan ABD'nin zorladığı yaptırımlara uyulması ve ortak proje tasarımlarının rafa kaldırılması, İsrail'e "cephe" olan Suriye'ye (dolayısıyla Hizbullah ve Hamas'a) önce yakın ilgi, sonrasında Suriye'ye karşı tutum, İsrail karşıtı ve / veya Antisemitik jestlerin bir süre ön plana çıkarılması, sonra geri plana itilmesi; v.b.). AKP'nin, diplomasi de dahil, siyaset anlayışında ilkesel tutarlılığa yer yoktur;⁷² siyaset AKP'ye göre savaş benzeri bir eylemdir ve savaşta (hile dahil) her şey "meşru"dur.⁷³

AKP'nin yakın çevresine sağladığı çıkarlar ve imtiyazlarla beslenen İslamcı sermayenin Türkiye'de İslami bir Cumhuriyeti destekleyeceği tahmin edilebilir. Öte yandan AKP'nin neoliberal politikalarına karşı koymayan, hatta onlara tam destek veren, fakat AKP'nin günlük yaşam tarzına müdahalelerinden tedirgin olan sermaye kesimlerinin, neoliberal politikalardan olumsuz etkilenen

ma'ruf, nehy-i anil münker) ilkesini gündelik hayata taşımakla görevli sayan AKP'li belediyelerin çabaları yetmezmiş gibi, buna bir de toplumsal baskıyı ekleme düşüncesini savunan bazı İslamcı yazarlar da çıkmaktadır (bkz. Hakan, 2011).

71 Aşağıdaki paragraf İ. Karagöz imzası ile *Hürriyet*'in 19 Ağustos 2011 tarihli Ramazan sayfasında çıkmıştır: "Sahabeden Enes (r.a) diyor ki: Peygamberimizin zamanında fiyatlar arttı, insanlar, "Ey Allahın Resulü! Fiyatlara narh koy" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), "Fiyatları sınırlayan, rızıkı daraltan, bollaştıran, rızık veren ancak Allah'tır" buyurdu (Tirmizî, *Büyu*, 73, No. 1314). Yüce Allah, dilediğine hesapsız derecede rızık verirken, dilediğinin de rızıkını daraltır. Bunu bir hikmet sonucu yapar... Allah'ın... bu tecellisini toplumda her zaman görüyoruz. Nice insanlar gece gündüz çalıştığı halde bir türlü varlıklı olamıyor". Abduh ve Raşid Rıza'nın "muamelat" üzerine söyledikleri ile karşılaştırınız (yukarıda, 2.1 ve 5.2).

72 AKP, Orta Doğu'da barışçı gösterilere karşı zor kullanılmasını kınarken, kendi ülkesinde aynı şeyi yapmakta hiç tereddüt göstermez.

73 İslamcı hareketle yakın ilişkilerini saklamayan Av. Faik Işık, İslamcıların Bosna'ya yardım için topladıkları paraların dönemin başbakanı Erbakan'ın talimatıyla Körfez'de repoya yatırıldığını, daha sonra bu fonların bir kısmının Erbakan'ın uygun gördüğü yerlere harcandığını öğrendiğinde, Erbakan'ın yakın çevresine bunun haram olup olmadığını sormuş ve şu cevabı almıştır: "Hocamız, "Türkiye'deki cihad kazanılmadan başkalarına yardım edilemez" diyor" (*Hürriyet*, 7 Ağustos 2011). "Mücahit" Erbakan'ın akçalı usulsüzlüklerinin AKP tarafından nasıl örtbas edilerek bağışlandığı da biliniyor.

emekçilerin ve orta ve alt gelir düzeylerindeki görece eğitilmiş katmanların tepkileri hesaba katıldığında, AKP için gerçekçi bir opsiyon, adı biçimsel olarak İslam Cumhuriyeti olmayan, ama İslami hayat tarzını formel ya da informal yöntemlerle topluma empoze eden, neoliberal politikaları pervasızca uygulayan bir yönetimin 2023 yılına kadar konsolide edilmesidir.⁷⁴ Neoliberalizme tam angaje olmuş ve bölgesel düzlemde bu pozisyonu sürdüren bir AKP yönetimini ABD ve AB'nin de destekleyeceğini varsaymak yanlış olmayacaktır. AKP'nin hedefi demokratikleşme değil, neoliberal politikaları gerektiğinde daha baskıcı ve faşizan yöntemlerle uygulayarak 2023'e kadar Türkiye'deki fiili ve potansiyel muhalefeti hareket edemez duruma getirmektir. Neoliberal politikaların AKP siyasal tabanı içinde bir ayrışmaya yol açıp açmayacağı ise, ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

AKP'nin gelecek tasarımlarındaki ironi, (AKP liderlerinin beklentilerinin tersine) MİSİB oluştuktan sonra Türkiye'nin bu coğrafyadaki “önderliği”ne gerek kalmayacak olmasıdır (Bkz. Yıldızoğlu, 2011a). Gelişmeler bu yönde gerçekleştiği takdirde 2023'ün Türkiye Cumhuriyeti, gönül rahatlığı ile MİSİB'nin bir “uç beyliği” olmayı içine sindirecektir.

Son olarak, BM çevresinde geliştirilen ve uluslararası hukukta yerleştirilmeye çalışılan “Koruma Sorumluluğu” kavramı üzerinde kısaca durulmalıdır. Bu kavram Libya'ya NATO müdahalesini meşrulaştırmak için kullanılmıştır; Suriye için de çeşitli yaptırımların (ve belki de nihai bir askeri müdahalenin) gerekçesi olarak kullanılmak istenmektedir. Liberal görüşü savunanlar, Libya ve Suriye'nin despotlarına karşı duydukları tiksinti ile, insan haklarına riayeti sağlamanın artık uluslararası bir vecibe haline geldiğini haklı olarak düşünebilirler. Ne var ki, bu tür gerekçelerin emperyalist müdahaleler için bir bahane olarak kullanılmayacağı ve gelecekte Türkiye'nin de önüne çıkarılmayacağı garanti edilemez.⁷⁵ Orta Doğu'da emperyalizmin medya aracılığı ile yaymaya çalıştığı öykünün bir süre sonra bizim de öykümüz haline gelmesi kimseyi şaşırtmamalıdır.

Ağustos 2011

Son Satırlar (30 Eylül 2011)

74 2011 seçimlerinde kullanılan “Hedef 2023” sloganının örtük anlamı da budur. Başbakan Erdoğan'ın kendisini 2014–24 döneminin Cumhurbaşkanlığı'na hazırladığı ise “herkesin bildiği sır”lardan biridir.

75 Batı'nın bugün için güçlü bir Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç, kalıcı değil, konjonktürel olabilir (krş. Çitlioğlu, 2011).

Bu son satırlar, yazıda yer alan bazı bilgileri tazelemek (örneğin, Mısır'daki seçimlerin Kasım 2011'e kaldığını hatırlatmak, vb.) için değil, Eylül 2011'de izlediğimiz bazı önemli gelişmelerin metinde yer alan görüşleri ne ölçüde doğruladığını, ya da yanlışladığını sorgulamak üzere eklendi.

2011'de Arap Orta Doğusu'nda yaşanan toplumsal çalkantının bölgedeki İslamcı hareketlere ciddi bir ivme kazandırdığına, bu ivmenin AKP'ye ve Başbakan Erdoğan'a kendi güç ve iktidarını sağlamlaştırmak ve bölgedeki itibarını yükseltmek için fırsatlar yarattığına değinmiştik.

İsrail'in duyarlılıklarını yansıtan bazı yazarlar, 2011'in ilk aylarından itibaren, İslamcı hareketteki yükselişin İsrail'i bölgede giderek yalnızlaştıracağına ve İsrail ile ilişkilerini az çok normalleştirmiş bazı Arap ülkelerindeki hükümetleri zorlayacağına dikkat çekmekte idiler.⁷⁶ Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun BM Mavi Marmara Raporu'nun açıklanmasından sonra verdiği beyanat, bu "hava değişikliği"ni yansıtıyor: "İsrail'i yönetenlerin gerçek güvenliğinin ancak gerçek barışın inşa edilmesiyle mümkün olabileceğini görmeleri gerekmektedir. Ancak mevcut İsrail hükümetinin bu yalın gerçeği görmekten, Orta Doğu coğrafyasındaki devasa değişimin sonuçlarını idrakten aciz olduğu açıktır" (*Cumhuriyet*, 3 Eylül 2011). İsrail'in aman vermez tutumu ile Eylül 2011'de Mısır sınırında tetiklenen çatışma, Mısır'da aylardan beri ilk kez İsrail karşıtı gösterilere yol açmıştır.

Erdoğan'ın böyle bir arka-planda gerçekleşen Mısır, Tunus ve Libya ziyaretlerinde (13-18 Eylül 2011), İsrail karşıtlığını tırmandıran bir üslup kullanması sürpriz olmamıştır. Türkiye'deki bir kısım medya yorumcusunu şaşırta şey, Erdoğan'ın Arap ev sahiplerine laikliği salık veren sözleri olmuştur: "Türkiye'de anayasa, laikliği devletin her dine eşit mesafede olması olarak tanımlar. Laiklik kesinlikle ateizm değildir. Ben ... Müslümanım, ama laik değilim. Fakat laik bir ülkenin başbakanıyım. Laik bir rejimde insanların dindar olma ya da olmama özgürlüğü vardır. Ben Mısır'ın da laik bir anayasaya sahip olmasını tavsiye ediyorum. Çünkü laiklik din düşmanlığı değildir. Laiklikten korkmayın" (*Hürriyet*, 15 Eylül 2011). "Biz demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletiyiz. Laiklik konusunda (bizim anlayışımız) Anglosakson bir laiklik anlayışı veya Batılı anlamda bir laiklik anlayışı değil. Kişi laik olmaz. Devlet laik olur. Bir Müslüman, laik bir devleti başarılı bir şekilde yönetebilir. Laik devlet, her inanç grubuna eşit mesafededir, ... hepsinin güvencesidir" (*Hürriyet*, 16 Eylül 2011). Bazı yazarlarca "pasif laiklik" olarak nitelenen bu anlayışın Prof. Başgil'den ve Türk-İslam sentezcilerinden sonra Özal, Erbakan ve defalarca bizzat Erdoğan tarafından dile getirildiği biliniyor.

⁷⁶ Örneğin, bkz. Rubin, 2011a;b.

Bireysel düzlemde Müslümanlık ve laikliği birbirini dışlayan iki inanç olarak algılayan, kamusal alanda laikliği farklı inançlara özgürlük tanınması ile sınırlayan bu anlayışın kapsamlı bir eleştirisine girişmenin yeri burası değil. Biz burada Türkiye’de laiklik ilkesini kararlılıkla savunan ve dokuz yıldır AKP’nin laikliğe karşı yürüttüğü yıpratma mücadelesini bilfiil yaşayarak görenlere atıfla yetineceğiz⁷⁷. Erdoğan’ın Arap ülkelerindeki muhataplarının da kendi dillerine (başka bir sözcük bulunamadığı için!) “dinsizlik” (*ilmaniyye*) sözcüğü ile çevirilen bu kavrama fazla yakınlık duymadıkları, medyada yer alan haberlerden izlenmiştir.⁷⁸

Aslında bu mesajların muhatapları, Erdoğan’ın Arap ülkesindeki yandaşları kadar ve belki onlardan daha çok, Erdoğan’ın İslamcı, İsrail karşıtı ve bazan da sömürüye (sözde) karşı / Üçüncü Dünya’cı retoriğinden rahatsızlık duyan Batılı siyaset çevreleridir. 13-18 Eylül 2011’deki çıkışlarla zamandaş bir biçimde Türkiye’nin NATO füze kalkanı için öngörülen radar ağına evsahipliğini kabul etmesi, Suriye ile ilişkilerini gerginleştirilmesi ve Erdoğan’ın (diplomatik standartların epey dışına çıkarak) Obama için “sevgili kardeşim, değerli dostum” sözcüklerini kullanmakta ve Obama’nın seçim kampanyasına destek olabileceğini telaffuz etmekte sakınca görmemesi, bu görüşümüzü desteklemektedir⁷⁹.

2011 Eylül’ünün bir başka önemli olayı, Obama’nın 21 Eylül 2011’de BM Genel Kurulu’ndaki konuşmasıdır. Büyük bir bölümünü Arap-İsrail ihtilafına ayırdığı bu konuşmasında Obama, şunları söylemektedir: “Bir yıl önce bu kürsüye çıktım ve bağımsız bir Filistin için çağrıda bulundum. O zaman inandığım gibi, şimdi de inanıyorum: Filistin halkı, kendi devletine sahip olmayı hak etmektedir. Ama aynı zamanda şunu söyledim: Hakiki bir barış, ancak İsrail’liler ve Filistin’liler arasında gerçekleşebilir. Bir yıl sonra, Amerika ve diğer ülkelerin yoğun çabalarına rağmen, taraflar görüş ayrılıklarını giderememişlerdir. Bu tıkanma ile karşılaştığımda, bu yılın Mayıs’ında yeni bir müzakere esası önerdim. Bu esas açıktır. İsrail’liler herhangi bir anlaşmanın kendi güvenlikleri için bir teminat olacağını bilmelidirler. Filistin’lilerin de kendi devletlerinin mıntika olarak sınırlarını bilme hakları vardır. ... Şunu da iyice anlayınız: Amerika’nın İsrail’in güvenliğine angajmanı sarsılamaz. ... İnaniyoruz ki kalıcı bir barış, İsrail’in her gün yüz yüze geldiği gerçek güvenlik kaygılarını kabul etmelidir”.

Bu konuşmasında Obama, İslamcı duyarlılıklara ve Filistin’lilerin beklentilerine uzak düşmekle birlikte, metinde atıfta bulunduğumuz Mayıs 2011

77 Bkz. Coşkun, 2011, Cerrahoğlu, 2011a;b; Güvenç, 2011.

78 Bkz. *Hürriyet*, 15-16 Eylül 2011; *Cumhuriyet*, 15-16 Eylül 2011.

79 Bkz. *Hürriyet*, 27 Eylül 2011; *Cumhuriyet*, 27 Eylül 2011.

konuşması ile tutarlı görünmektedir⁸⁰ Ne var ki, Mayıs 2011 konuşmasındaki öncüllerden hareketle Arap-İsrail barışına doğru fazla yol alınamayacağı da görülmüş bulunuyor. ABD'nin İsrail'e güvenlik taahhüdü "sarsılmaz" olmaktan çıkıp "şartlı" olmaya doğru evrilmedikçe, Arap-İsrail barışının "bir başka bahara" kalacağını söylemek herhâlde yanlış olmayacaktır.

Daha öncekilerde olduğu gibi, liberal demokrasiye, açık topluma ve piyasa ekonomisine övgülerle doldurduğu Eylül 2011 konuşmasında Obama, Suriye'yi de sert bir dille eleştirmekte ve BM GK'yı Suriye'ye yaptırımlar için zorlamaya devam edeceğini dile getirmektedir: "BM GK için şimdi zaman, Suriye rejimine yaptırımlar getirmek ve Suriye halkı ile birlikte durmak zamanıdır".

"Orta Doğu'ya barış, 2000'li yılların başında olduğu kadar uzaktadır" desek, acaba yanılmış olur muyuz?

Kaynakça

- Ahcar, G. (2011), "The Muslim Brothers in Egypt's 'Orderly Transition'", Le Monde Diplomatique (6 Mart), <http://mondediplo.com/2011/03/06>.
- Al-Gaddafi, M. (1976), The Green Book, Libya: People's Committee (ilk Arapça baskısı 1975'de).
- Amin, S. (2011), "Whither the Arab Spring?", www.paltelegraph.com/opinions/views/9445.
- Anderson, P. (2011), "On the Concatenation in the Arab World", New Left Review, No.68 (Mart-Nisan).
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB) (2011), Ücretli Emek ve Sermaye: Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları, İstanbul: Yordam Kitap.
- Bayat, A. (2011), "Orta Sınıf Yoksullar Orta Doğu'nun Yeni Proletaryası" (13 Ağustos 2011 tarihli röportaj), www.sendika.org./yazi.
- Bettiza, G. ve Phillips, C. (2010), "Obama's Middle East Policy: Time to Decide" www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/
- Blank, S. (2011), "Russia's Anxieties About the Arab Revolution", www.fpri.org/enotes/2011/201107.
- Bulut, F. (2011), "Suriye'de Rejim İç Savaşla Düşer", Cumhuriyet, 2 Ağustos'ta yayımlanan röportaj.
- Cerrahoğlu, N. (2011a), "Kişi Laik Olduğunda ...", Cumhuriyet (20 Eylül).
- (2011b), " 'Laiklik' Arapçaya Çevrildiğinde", Cumhuriyet (18 Eylül).

80 Bkz. 4.2.6-7.

- Chomsky, N. (2010), "A Middle East Peace that Could Happen (but Won't)" (27 Nisan), www.TomDispatch.com.chomsky.info/articles/20100427
- Coşkun, A. (2011), "Erdoğan ve Laiklik", Cumhuriyet (18 Eylül).
Cumhuriyet, 3,15,16 ve 27 Eylül 2011.
- Çağlar, E. (2011), "Türkiye Arap Ülkelerine Nasıl Bir Model Olabilir?" TEPAV Köşe Yazıları (21 Haziran), www.tepav.org.tr/.
- Çakır, M. (2011), "Mısır Ordusu Kimin Hizmetinde?", (4 Şubat),
www.atik-online.net/category/kose_yazilari/murat-cakir/
- Çitlioğlu, E. (2011), "Yumuşama Sinyalleri Var", Cumhuriyet, 7 Ağustos'ta yayımlanan röportaj.
- Dede, A.Y. (2011), "The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model", Insight Turkey, 13 (2), 23-32.
- Elhadj, E. (2011), "Why Syria's Regime is Likely to Survive" MERIA Journal, 15(1).
www.gloria-center.org/author/elieelhadj/
- Friend, T. (2011), "The Arab Uprisings of 2011: Ibn Khaldun Encounters Civil Society",
www.fpri.org/enotes/2011/201107.
- Gelb, L.H. (2010), "Obama's Mideast Bribes Won't Work".
- Güvenç, B. (2011), "Laiklik Ne Değildir Ki?", Cumhuriyet (21 Eylül).
- Hakan, A. (2011), "Süper Tehlikeli Bir Yazı", Hürriyet (9 Ağustos).
Hürriyet, 7 ve 19 Ağustos 2011; 15,16 ve 27 Eylül 2011.
- ILO (2010), World of Work Report, Geneva: ILO.
(2011), Global Employment Trends, Geneva: ILO
- IMF, World Economic Outlook, çeşitli sayılar.
- Landler, M. (2011), "Clinton Calls for Orderly Transition in Egypt" (30 Ocak 2011),
www.nytimes.com/2011/01/31/world/middleeast/
- Lizza, R. (2011), "The Consequentialist: How the Arab Spring Remade Obama's Foreign Policy" (2 Mayıs), www.newyorker.com/reporting/2011/05/02.
- Loğoğlu, F. (2011), "Suriye - Savaş Sesleri?", Cumhuriyet (9 Ağustos).
- Nmoma, V. (2009), "Power and Force: Libya's Relations with the United States", Journal of Third World Studies, XXVI (2), 137-59.
- Owen, R. (1993). The Middle East in the World Economy, 1800-1914, London: I.B. Tauris.
- Rice, C. (2003), "Transforming the Middle East", The Washington Post (7 Ağustos).
- Rubin, B. (2011a), "The Coming Crisis in the Middle East", www.gloria-center.org/meria/2011/03/.
(2011b), "Special Report: The Revolt in Egypt and U.S. Policy",
www.gloria-center.org/gloria/2011/01/
- Shadid, A. (2011), "Turkey Calls for Syrian Reforms on Order of Shock Therapy", The New York Times (25 Mayıs), www.nytimes.com/2011/05/26/
- Sirmen, A (2011), "Suriye Muamması", Cumhuriyet (13 Ağustos).
- The 9/11 Commission Report (Jan. 2004), www.9-11commission.gov/report/
- The New York Times, 9 Şubat 2011.

The Times, 11 Ağustos 2011.

TÜİK, Milli Gelir ve İstihdam İstatistikleri, çeşitli bültenler.

Türbedar, E. (2011), “Sırbistan’dan Mısır’a Halk Direnişi”, TEPAV Köşe Yazıları (19Şubat), www.tepav.org.tr/

U.N. Security Council Resolution SC/10200 (17th March 2011), www.un.org/News/Press/docs/2011/

Yıldızoğlu, E. (2011a), “3011’den Bir Tarihçi”, Cumhuriyet, (2 Mayıs).

(2011b), “Yeni Orta Doğu’da “Liberal” Fanteziler”, Cumhuriyet (23 Şubat).

(2011c), “Mısır Halkına Selam!” Cumhuriyet (16 Şubat).

Zoubir, Y.H. (2009), “Libya and Europe: Economic Realism at the Rescue of the Qaddafi Authoritarian Regime”, Journal of Contemporary European Studies, 17 (3), 401-15.

Zunes, S. (2011) “Lessons and False Lessons From Libya”, www.spiritualprogressives.org

(2008), “Barack Obama on The Middle East”, Foreign Policy in Focus (10Ocak), Washington, D.C., www.fpif.org/articles/

White Paper of the Interagency Policy Group’s Report on U.S. Policy Toward Afghanistan and Pakistan, www.whitehouse.gov/assets/

Barack H. Obama’nın Konuşmaları

2 Ekim 2002 / Chicago, The Federal Plaza.

2 Mart 2007 / Chicago, AIPAC Policy Forum.

27 Şubat 2009 / Camp Lejeune, North Carolina.

20 Mart 2009 / Nevruz Kutlaması (video kaydı).

27 Mart 2009 / Washington, The White House.

6 Nisan 2009 / Ankara, TBMM.

4 Haziran 2009 / Kahire, Kahire Üniversitesi.

23 Eylül 2010 / New York, BM Genel Kurulu.

19 Mart 2011 / Washington, State Department.

(10). 21 Eylül 2011 / New York, BM Genel Kurulu.

Kayıtlar:

(1) ve (2) : <http://usliberals.about.com/od/extraordinaryspeeches/a/Obama> .

(3) ve (4) : www.whitehouse.gov/the_press_office/

(5) : www.usnews.com/news/articles/

(6): www.enduringamerica.com/

(7), (8) ve (9) ve (10): www.whitehouse.gov/blog/